

Lasten sosioemotionaalisten taitojen tunnistaminen ja tukeminen varhaislapsuudessa

Hanna Järvinen

Opinnäytetyö

Toukokuu 2016

Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala

Sosionomi (AMK), sosiaalialan koulutusohjelma

Tekijä(t) Järvinen, Hanna	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK	Päivämäärä 6.6.2016
	Sivumäärä 48	Julkaisun kieli Suomi
		Verkojulkaisulupa myönnetty: x
Työn nimi Lasten sosioemotionaalisten taitojen tunnistaminen ja tukeminen varhaislapsuudessa		
Tutkinto-ohjelma Sosiaalialan koulutusohjelma		
Työn ohjaaja(t) Timo Hintikka, Sanna Sihvonen		
Toimeksiantaja(t)		
<p>Tiivistelmä</p> <p>Nyky päivänä lapsilla on paljon erilaisia diagnostisia luokituksia. Luokitukset auttavat ymmärtämään, miksi lapset käyttäytyvät heille tyypillisellä tavalla. Kun lapsella havaitaan pidempikestoista, yli puoli vuotta kestänyttä haastavaa käytöstä, voidaan puhua käytös- ja tunnehäiriöstä. Tavoitteena oli selvittää, miten sosioemotionaaliset haasteet ilmenevät alle kouluikäisten lasten käyttäytymisessä ja kuinka lasta tuetaan sosioemotionaalisessa kehityksessä. Tutkimuskysymykset liittyivät sosioemotionaalisten haasteiden ilmenemiseen, niiden tunnistamiseen ja ennakointiin sekä lapsen sosioemotionaalisen kehityksen tukemiseen.</p> <p>Opinnäytetyö toteutettiin kirjallisuuskatsauksena. Kirjallisuuskatsaus muodostui tutkimuskysymysten määrittämisestä, artikkeleiden hausta, tutkimusten valinnasta ja tulosten esittämisestä sekä niiden analysoinnista. Artikkelihaut on suoritettu Nelli-portaalin kotimaisista tietokannoista: Melinda, Arto, Alekski ja Medic. Tämän lisäksi tiedonhakua on suoritettu manuaalisesti Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuista sekä kotimaisista kasvatustieteen julkaisuista: Kasvatus, Erika, Psykologia ja Sosiologia. Kirjallisuuskatsaukseen valikoitui 11 artikkelia.</p> <p>Tuloksista ilmenee, että on erittäin tärkeää tunnistaa jo mahdollisimman varhain lapsella ilmenevät haasteet ja tukea lapsen kasvua ja kehitystä. Sosioemotionaaliset haasteet ilmenevät lapsilla useilla eri tavoilla. Ei voida sanoa, mikä on yksi ja oikea tapa puuttua niihin. Jotta lasta voidaan tukea parhaalla mahdollisella tavalla päivähoidossa, on tärkeää, että varhaiskasvattajilla ja vanhemmillä on samansuuntaiset ajatukset lapsen kehityksestä sekä päivähoidossa kasvattajilla on selkeät ja yhdenmukaiset toimintatavat.</p>		
<p>Avainsanat (asiasanat) sosioemotionaalinen kehitys, varhaislapsuus, vuorovaikutustaidot, tunne-elämä, käyttäytymishäiriöt, haastavasti käyttäytyvä lapsi, haasteiden tunnistaminen ja tukeminen</p>		
Muut tiedot		

Author(s) Järvinen, Hanna	Type of publication Bachelor's thesis	Date 6.6.2016 Language of publication: Finnish
	Number of pages 48	Permission for web publication: x
Title of publication Recognizing and supporting children's socio-emotional skills in early childhood		
Degree programme Degree Programme in Social Services		
Supervisor(s) Timo Hintikka, Sanna Sihvonen		
Assigned by		
<p>Abstract</p> <p>Nowadays children have many kinds of diagnostic classifications that help to understand their behaviour. When they have challenging behaviours that last over half a year, the term <i>behavioural and emotional disorder</i> can be used. The aim of the study was to examine what sort socio-emotional challenges can be seen in the behaviour of children under school-age and how their socio-emotional development can be supported. The research questions were related to the occurrence of the socioemotional challenges, their identification and anticipation as well as to the support of children's socio-emotional development.</p> <p>This study was implemented as a literature review. It consisted of defining the research questions, searching for articles, selecting studies as well as presenting and analysing the results. The articles was searched in the Nelli-portal's national databases: Melinda, Arto, Aleks and Medic. Information retrieval was also conducted manually from the publications of the Ministry of Social Affairs and Health and from the publications of the national educational sector: Kasvatus, Erika, Psykologia and Sosiologia. The literature review consisted of 11 articles.</p> <p>According to the results, it is very important to recognize children's challenges as early as possible and support their development and growth. Socio-emotional challenges occur in a variety of ways, and, therefore, it is impossible to say which way of intervention is the only correct one. Educators and parents must have the same kinds of ideas about the development of children so that they can be supported as well as possible. Moreover, the policies related to day-care operations must also be clear and consistent.</p>		
Keywords/tags (subjects) socioemotional development, early childhood, interaction skills, emotions, behavioural disorders, children behaving in challenging ways, recognizing challenges and support		
Miscellaneous		

Sisältö

1	Milloin voidaan puhua lapsen sosioemotionaalisen kehityksen haasteista?	3
2	Sosioemotionaalinen kehitys varhaislapsuudessa	4
2.1	Sosioemotionaalinen kehitys	5
2.2	Kiintymyssuhteen ja itsetunnon merkitys lapselle.....	7
2.3	Tunne-elämän kehitys	8
2.4	Vuorovaikutustaitojen kehitys	10
3	Haasteet sosioemotionaalisisessa kehityksessä	11
3.1	Lapsen tunne-elämän haasteet.....	13
3.2	Lapsen käyttäytymisen haasteet eri ympäristöissä	13
4	Sosioemotionaalisen kehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa.....	15
4.1	Lapsen käyttäytymisen haasteet, niiden arviointi ja tukeminen	16
4.2	Lapsen vanhempien ja kasvattajien välinen yhteistyö.....	18
4.3	Varhaiskasvatuksen työyhteisö ja toimintaympäristöt.....	19
4.4	Toimintaympäristöt lapsen kehityksen tukena.....	20
5	Tutkimuksen aihe, tavoitteet ja toteuttaminen	22
5.1	Tutkimusmenetelmänä integroiva kirjallisuuskatsaus.....	22
5.2	Tiedonhaku, hyväksymis- ja hylkäämiskriteerit	24
5.3	Hakutulokset	26
5.4	Aineiston analyysi.....	28
6	Tutkimustulokset.....	29
6.1	Sosioemotionaaliset haasteet alle kouluikäisillä.....	30
6.2	Sosioemotionaalisesti haastavat tilanteet, ennakointi ja tunnistaminen.	32
6.3	Sosioemotionaalisesti haastavien tilanteiden tukeminen	36
7	Pohdinta.....	41
	Lähteet	46

Kuviot

Kuvio 1. Lapsen tunne-elämän kehitystä edistäviä tekijöitä.....	10
Kuvio 2. Varhaiskasvatukselle määritellyjä tavoitteita	15
Kuvio 3. Apukysymyksiä lapsen taitojen arvioimiseen	17
Kuvio 4. Esimerkkejä lapsen vuorovaikutuksen haasteista ja tukemisen keinoista	18
Kuvio 5. Jokainen aikuinen ohjaa omalla kasvatustilfilosofiallaan lapsia	21
Kuvio 6. Analyysirunko helpottaa hahmottamaan aineiston käsittelyä.	29
Kuvio 7. Esimerkkejä lapsen haastavasta käyttäytymisestä päivähoitossa	35
Kuvio 8. Konkreettisia keinoja tukea lasta, jolla on sosioemotionaalisia haasteita	37
Kuvio 9. Esimerkki haastavasti käyttäytyvän lapsen leikistä.....	38

Taulukot

Taulukko 1. Lapsen sosioemotionaalinen kehitys rakentuu askeleittain	6
Taulukko 2. Tiedonhaussa käytetyt tietokannat ja hakusanat	25
Taulukko 3. Kirjallisuuskatsauksessa käytetyt hyväksymiskriteerit	25
Taulukko 4. Kirjallisuuskatsauksessa käytetyt hylkäämiskriteerit	26
Taulukko 5. Kirjallisuuskatsauksen aineisto koostui 11 artikkelista	27

1 Milloin voidaan puhua lapsen sosioemotionaalisen kehityksen haasteista?

Nykypäivänä lapsilla on olemassa monia erilaisia diagnostisia luokituksia. Luokitukset auttavat ymmärtämään, miksi lapset käyttäytyvät omalla tyypillisellä tavallaan. Kun lapsella havaitaan erityisen haastavaa käytöstä, voidaan puhua käytös- ja tunnehäiriöistä. Diagnooseja, jotka selittävät lapsen käytöstä voi olla esimerkiksi aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö (ADHD), uhmakkuushäiriö (UDD) sekä käytöshäiriö (CD). (O'Regan 2012, 11–12.) Käytän opinnäytetyössä termiä *haastavasti käyttäytyvä lapsi* kuvaamaan lasta, jolla on moninaisia käyttäytymisen ja vuorovaikutuksen ongelmia riippumatta niiden diagnoosista.

Varhaiskasvatussuunnitelman (2005, 11) mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää lasten tasapainoista kasvua, kehitystä ja oppimista. Kasvatusalan ammattilaisella tulee olla hyvät valmiudet tunnistaa lapsen sosioemotionaaliset haasteet ja puuttua niihin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Näin arjesta tulee sujuvampaa ja samanaikaisesti ongelmiin puuttuminen ja niissä tukeminen ennaltaehkäisee mahdollisesti myöhemmin ilmeneviä ongelmia.

Lapsilla on sosiaalisia taitoja ja tunteita, jotka toisessa yhteydessä ovat merkityksellisiä, toisessa eivät. Milloin sitten voidaan puhua lapsen sosioemotionaalisen kehityksen haasteista, tunne-elämän haasteista tai normaalista kehityksestä?

Sosioemotionaalisen tuen tarve näyttäytyy usein ei-toivottuna käytöksenä, vuorovaikutuksessa ja erilaisissa oppimistilanteissa. Mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ongelmiin puuttuminen edesauttaa lasten kehitystä myönteisempään suuntaan. Näin ollen varhainen puuttuminen ennaltaehkäisee myös myöhemmässä vaiheessa ongelmia, jotka ilmenevät esimerkiksi koulussa käytöshäiriöinä tai oppimisvaikeuksina. Näin ollen on tärkeää, että jo varhaislapsuuden aikana tunnistetaan lapset, joilla on haasteita sosioemotionaalisisessa kehityksessä. Näin heille pystytään antamaan tukea mahdollisimman monipuolisesti. Erityisen tärkeää on, että heidät huomioidaan tasa-arvoisesti muiden lasten kanssa.

Käsittelen opinnäytetyössä lasten sosioemotionaalista kehitystä sekä siihen liittyviä haasteita ja niihin puuttumista varhaislapsuuden aikana. Opinnäytetyö toteutetaan

kirjallisuuskatsauksena. Opinnäytetyön tarkoituksena on kuvata tutkittua tietoa sosioemotionaalisen kehityksestä ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Tämän lisäksi opinnäytetyössä kuvataan keinoja, kuinka sosioemotionaalista kehitystä voidaan tukea varhaislapsuuden aikana.

2 Sosioemotionaalinen kehitys varhaislapsuudessa

Varhaislapsuudessa sosioemotionaalinen kehitys on hyvin merkittävää. Sosioemotionaalisen kehityksen avulla viitataan sekä sosiaaliseen että emotionaaliseen kehitykseen. Lapsen kasvun aikana sosiaalisuus ja emotionaalisuus liittyvät kanssakäymiseen, vuorovaikutukseen ja tunteisiin sekä kokemuksiin, joita kanssakäymisessä ilmenee. Sosioemotionaalista haasteista puhuttaessa tarkoitetaan usein lapsen pelkotiloja, ahdistuneisuutta, masennusta, sosiaalista vetäytymistä sekä aggressiivisuutta, tottelemattomuutta ja kielteisyyttä. (Pihlaja & Viitala 2004, 214.)

Sosiaalinen kehitys

Sosiaalisella kehityksellä tarkoitetaan vuorovaikutuksessa esiintyviä piirteitä ja taitoja. Onko lapsi hiljainen ja ujo vai esimerkiksi puhelias ja rohkea. Mitä paremmin lapsi kehittyy sosiaalisesti, sitä paremmin hän sopeutuu ryhmän jäseneksi. (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2009, 183.) Sosiaalisuus kuuluu synnynnäisiin temperamenttipiirteisiin ja näin ollen määrittelee sen, että toiset henkilöt ovat luonnostaan sosiaalisempia kuin toiset. Sosiaalisuudella tarkoitetaan ihmisten välisiä suhteita sekä yksilön ja ympäristön välistä vuorovaikutusta. Sosiaalisuus on kanssakäymisen taitoa ja toisten huomioon ottamista. (Pihlaja & Viitala 2004, 218.)

On hyvä erottaa sosiaalisuus sosiaalisista taidoista. Sosiaaliset taidot ovat usein harjoittelun myötä opittuja taitoja. Sosiaalinen temperamentti ei suoraan tarkoita sitä, että lapsella olisi hyvät sosiaaliset taidot, toki se helpottaa näiden taitojen omaksumista. On tärkeää muistaa, että jokainen voi kehittyä näissä taidoissa kokemuksen ja harjoittelun myötä. (Keltikangas-Järvinen 2012, 50, 52–54.) On luonnollista, että vanhemmat pystyvät vaikuttamaan lapsen sosiaaliseen kehitykseen. Siihen vaikuttaa mm. vanhempien ja lapsen välinen kiintymyssuhde. Kiintymyssuhteen kautta lapsi

oppii hahmottamaan itsensä suhteessa muihin ja sen kautta hänen sosiaaliset taitonsa myös kehittyvät. (Vilén, Vihunen, Vartiainen, Sivén, Neuvonen & Kurvinen 2011, 156.)

Emotionaalinen kehitys

Emotionaalisella kehityksellä tarkoitetaan tunne-elämän kehitystä. Tunteilla on suuri merkitys sosiaalisessa kanssakäymisessä. Lapsi voi tunnistaa ja ilmaista omia tunteitaan jo hyvin varhain. (Nurmi ym. 2009, 104–105.) Cacciatoren (2008, 33) mukaan pieni lapsi ei osaa peittää eikä teeskennellä tunteitaan. On normaalia, että toiset lapset ärsyyntyvät hyvin herkästi, mikä näkyy esimerkiksi huutamisena, itkemisenä tai raivoamisena. Pienten lasten tunteiden purkaukset näkyvät usein nopeasti ja jopa väkivaltaisesti. On tavallista, että lapsi voi löydä, purra, potkia ja repiä kaikkea häntä uhkaavia tekijöitä. (Mts. 33.)

Lapsi tarvitseekin apua kyetäkseen ymmärtämään sisällään vellovia tunnekuohuja. Pienellä lapsella harvoin on sanoja kuvaamaan tunteitaan, joten aikuisen tulee nimetä ne hänelle. Kun lapsi saa tunteilleen nimen, oppii hän vastedes kertomaan, miltä hänestä tuntuu sen sijaan, että tunne ottaisi hänet täysin valtaansa. (Sinkkonen 2008, 104–105.)

2.1 Sosioemotionaalinen kehitys

Sosioemotionaalisuutta voidaan tarkastella lapsen kehityksen, vertaissuhteiden ja hyvinvoinnin näkökulmista. Varhaislapsuuden sosioemotionaalinen kehitys on monin tavoin erittäin merkittävää. Vanhemmilla ja lapsen ympäristöllä on tässä merkittävä rooli. (Pihlaja 2004, 214–215.)

Pihlajan (2004, 214–215) mukaan Cederblad (1992) ja Taipale (1992) on tutkinut lasten elämää, joilla ei ole ollut ongelmia sosioemotionaalisessa kehityksessä. He ovat havainneet, että tutkimusryhmään kuuluvat lapset ovat saaneet pienenä paljon huomiota, turvallisia ja positiivisia tunnekokemuksia, vanhemmilla on ollut hyvä keskinäinen parisuhde, lapsi on voinut luottaa useisiin hoitajiin äidin lisäksi sekä äidillä ja perheellä yhdessä on ollut läheisiä ystävyys- ja sukulaissuhteita.

Edellä mainituissa Cederbladin (1992) ja Taipaleen (1992) tutkimuksissa on todettu, että lapsella itsellään voi olla myös suojaavia tekijöitä, jotka auttavat sosioemotionaaliossa kehityksessä. Kehitystä tukevat hyvä empatiakyky, ystävällisyys, itsenäisyys, hyvä motoriikka ja havainnointikyky ikätasoon nähden sekä kielellinen lahjakkuus ja myönteinen minäkuva. (Pihlaja 2004, 214–215.) Lapsen sosioemotionaalinen kehitys rakentuu vaiheittain. Pihlaja (2004, 217) on kuvannut ikäkausille tyypillisiä esimerkkejä (ks. taulukko 1). Esimerkiksi yksivuotias ei osaa vielä piilottaa omia tunteitaan samalla tavalla kuin neljävuotias. Mutta hän osaa tulkita esimerkiksi vanhempien kasvoista tunnetiloja, onko esimerkiksi äiti tai isä iloinen, surullinen tai aggressiivinen.

Taulukko 1. Lapsen sosioemotionaalinen kehitys rakentuu askeleittain (Pihlaja 2004, 217.)

IKÄ	TUNTEET	EMPATIA
0-1 v.	toisten tunnetilojen tulkinta kasvoista	kyky kokea toisen paha olo itsessä, toisen paha olo saa vauvassa aikaan ahdistusta
1-2 v.	toisten lohduttaminen ja satuttaminen, kiusaaminen, tuotetaan itse erilaisia tunnetiloja	toisen pahan olon aiheuttama ahdistus vähenee, pyrkimys vaikuttaa toiseen esim. antamalla lelun
2-3 v.	kyky kuvitella toisen ihmisen olotilaa, havaintoja ja tunteita	toisen ihmisen lohduttaminen lisääntyy, empaattisuus toisen tunnetiloja kohtaan lisääntyy
3-4 v.	omien tunteiden piilottaminen, ei vielä "huijaa" toisia omilla tunteillaan	tietää, että toiselle tulee paha olo, osaa erottaa sen itsestään
5-6 v.	tunnistaa ja nimeää pelon, ilon, surun, vihan ja ujouden osaa käyttää omia tunteita hyödyksi ja "huijata" niillä muita	empatia toista kohtaan lisääntyy
7 v.	tunnistaa ylpeyden, mustasukkaisuuden, kiitollisuuden, huolestuneisuuden, syyllisyyden ja jännittyneisyyden	

Pihlajan (2004, 216) mukaan on vaikea antaa selkeitä lukuja siitä, kuinka monella lapsella ajatellaan olevan sosioemotionaalisia haasteita. Päivähoidossa puhutaan usein sosioemotionaalisista haasteista, kouluiässä käytöshäiriöstä ja esimerkiksi psykiatriassa puhutaan masentuneisuudesta ja ADHD:sta. Näin ollen Pihlaja korostaa, että

kasvattajille diagnooseja tärkeämpää on tunnistaa lapsen tuen tarpeet ja pystyä vastaamaan näihin pedagogisin keinoin ja pyrkiä vaikuttamaan myönteisellä tavalla lapsen kasvuun ja kehitykseen. (Mts. 216.)

2.2 Kiintymyssuhteen ja itsetunnon merkitys lapselle

Kun lapsi muodostaa turvallisen ja lämpimän suhteen vanhempaan mahdollisimman varhain, puhutaan kiintymyssuhteesta. Vauvan kannalta on merkittävää, miten hän saa vanhemman huomion itselleen. Vauva oppii hyvin varhain muodostamaan hyvät toimintatavat saavuttaakseen haluamansa. Tämä vaatii vanhemman jatkuvaa emotionaalista läsnäoloa. (Kouvo & Silvén 2010, 70–73.)

Sinkkonen ja Suhonen (2006, 124) kertovat, että Cassiba, Iljzwndoor ja D’Odorico (2000) ovat tutkineet lapsen, äidin ja päivähoidon aloitusta kiintymyssuhteen näkökulmasta. Tutkimuksen mukaan lapset, joilla on turvallinen kiintymyssuhde sekä äitiin että hoitajiin ovat sitoutuneimpia leikkiin kuin sellaiset lapset, joilla on turvattomampi kiintymyssuhde. Tutkimuksessa ilmeni myös, että turvallisesti hoitajiin kiinnittyneet lapset ovat empaattisempia, itsenäisempiä sekä toimintaan sitoutuneempia kuin lapset, joilla kiintymyssuhde on ollut turvattomampi. Näin ollen kiintymyssuhteella on valtava merkitys lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen kannalta. (Sinkkonen & Suhonen 2006, 124–125.)

Kemppinen puolestaan (2000, 139) korostaa, että lapsi oppii heti syntymänsä jälkeen sosiaaliselta ympäristöltään, millaiset reaktiot ovat toivottuja ja millaisesta käytöksestä lasta palkitaan tai vaihtoehtoisesti rangaistaan. Kiinteät ja lämpimät suhteet vanhempiin takaavat parhaiten sen, että lapsi kokee riittävässä määrin mielihyvän tunteita. Mielihyvän tunteet taas auttavat lasta sosioemotionaalisten taitojen kehityksessä. (Kemppinen 2000, 139.)

Kiintymyssuhteen lisäksi vahvaa itsetuntoa pidetään tärkeänä lapsen kehitykselle. Itsetunto muodostuu lapsen itsestään tekemien päätelmien perusteella. Itsetunto luo pohjan lapsen sosiaaliselle ja emotionaaliselle käyttäytymiselle. Lapsen hyväksyessä itsensä on hänen mahdollista hyväksyä myös ystävät ja muut läheiset, tuntea myötätuntoa ja luoda heidän kanssaan vuorovaikutussuhteita. Mitä enemmän lapsi luottaa

itseensä, sitä helpompi hänen on itsenäistyä ja kokeilla uusia asioita rohkeasti. (Pihlaja & Viitala 2004, 34.)

2.3 Tunne-elämän kehitys

Pihlajan (2004, 216) mukaan Izard (1991) määrittelee, että ilman tunteita, kykyä tuntea iloa ja surua, kiukkua ja syyllisyyttä emme olisi lainkaan ihmisiä. Tunne-elämän kehitys liittyy lapsella tunteiden tunnistamiseen sekä niiden ilmaisuun ja tulkintaan. Alle kouluikäinen lapsi opettelee tunnistamaan omia ja muiden tunteita sekä nimeämään niitä. (Pihlaja & Viitala 2004, 218.)

Lapsen tunne-elämän kehitys alkaa heti hänen synnyttyään. Hyvä kiintymyssuhde luo vahvan pohjan tälle kehityksen osa-alueelle. Vastasyntynyt ei osaa puhua, mutta hän tuntee ja aistii ympäristössä tapahtuvia asioita. Vastasyntynyt kykenee erottamaan muun muassa lämpimän ja kylmän, kuivan ja märän eron, sylissä olemisen turvan ja yksin olemisen ikävän. Jo hetkeä myöhemmin pieni lapsi pystyy kokemaan pelon, suuttumisen ja turhautumisen. Vauvojen ja pienten lasten tunne-elämän tasapaino riippuu hyvin paljon heidän vanhemmistaan. Vanhempien tunteet ovat useasti myös lasten tunteita, koska he samaistuvat niihin helposti. (Wright & Oliver 1998, 18–23.)

Peltosen (2000, 13) mukaan jokainen ihminen käsittelee tunteita päivittäin vaistomaisesti ja tietoisesti. Ne ovat osa sosiaalista käyttäytymistämme. Tunteet ohjaavat tekojamme, päätöksiämme ja muun muassa ajatuksiamme. Hänen mukaansa jokainen määrittelee itse sen, kuinka omat tunteensa ilmaisee. On hyvin tyypillistä, että vauva ilmaisee nälän tunteen itkulla ja pieni lapsi kiukuttelemalla. (Mts. 13.)

Tunnetaidot ovat osa sosiaalisia taitojamme, joita käytämme päivittäin. Lapsi oppii tunnetaitoja parhaiten omien kokemusten ja esimerkkien myötä. Lasta on tärkeä tukea erilaisissa tilanteissa ja hyväksyä hänen tunteensa, olivatpa ne sitten positiivisia tai negatiivisia. Jos lapsen kanssa ei käsitellä heidän läpikäymiään tunteita, voi se johdattaa muun muassa ahdistuneisuuteen tai häiriökäyttäytymiseen. Nämä tunne-elämän häiriöt aiheuttavat lapsessa pahan olon tunteen ja vaikuttavat lapsen käyttäytymiseen hetkellisesti tai jopa pysyvästi, jos tämä toistuu useasti. (Kullberg-Piilola 2000, 12–15.)

Lapsen tunnetaitojen kehittämisessä aikuisella on merkittävä rooli. Lapset oppivat tunnetaitoja niin aikuisten kuin toisten lasten kanssa jakamalla omia tunteitaan. Useasti lapsi seuraa tarkasti aikuista ja sitä, kuinka aikuinen käsittelee omia tunteita. Tämän jälkeen lapsi samaistuu aikuisen tunteeseen. Tämän takia on erityisen tärkeää, että aikuinen nimeää omia tunteita mahdollisimman monipuolisesti, jotta lapsi saa merkityksen myös omille tunteilleen. (Isokorpi 2004, 127–129.)

Kullberg-Piilola (2000, 24) muistuttaa, että paras tapa kokea ja ilmaista tunteita on se, mikä lapselle tai aikuiselle on luonnollisinta. Esimerkiksi, kun temperamenttinen lapsi saa ilmaista tunteet omalla tavallaan, hän oppii samalla tuntemaan itsensä mahdollisimman hyvin. On hyvin tyypillistä, että esimerkiksi pienillä lapsilla kiukku ilmenee tavaroiden heittelemisenä tai huutamisena. Jos lapselle ei ole luontaista puhua omista tunteistaan, ei häntä voida siihen myöskään pakottamalla: ”Kerro, mikä sinulla on”, ”Miksi käyttäydyit noin?”. Päinvastoin, häntä tulisi rohkaista siihen esimerkiksi aikuisen avustamana: ”Sinua taisi pelottaa, kun olimme pimeässä”, ”Taidat jännittää tulevaa kiipeilyseikkailuamme.” (Mts. 24.)

Kullberg-Piilolan (2000, 12) mukaan samalla kuin lapsi kehittyy ja oppii ymmärtämään mikä on oikein ja mikä väärin, hän opettelee ymmärtämään miltä hänestä tuntuu. Ilo, ylpeys, kiukku, häpeä, raivo, viha ja suru ovat kaikille osana elämään kuuluvia. Kullberg-Piilolan (2000, 33) mukaan on kuitenkin paljon lapsia, joille nämä tunteiden osa-alueet ovat pelottavia ja vieraita. Peltonen (2000, 12) korostaa, että jokaisen, niin lapsen kuin aikuisen oma tunne on aito, oikea ja sinällään hyväksyttävä. Hänen mukaansa useiden tutkimusten mukaan ihminen voi paremmin, jos hän kykenee kokemaan, näyttämään ja vastaanottamaan erilaisia tunteita. (Mts. 12.)

Jokainen lapsi reagoi voimakkaiden tunteiden vallassa eri tavalla. Usein lapsen tunnetilan helpottamiseksi auttaa, että aikuinen puhuu hänelle rauhallisesti ja nimeää ja sanoittaa tunteita. (Aro 2011, 23–27). Wrightin ja Oliverin (1998, 23–36) mukaan tunne-elämän kehitystä voidaan edistää muun muassa siten, että lapsella ja perheellä on hyvä tukiverkosto heidän ympärillään ja lapsi saa usein positiivisia tunnekokemuksia varhaislapsuuden aikana (ks. kuvio 1).

Kuvio 1. Lapsen tunne-elämän kehitystä edistäviä tekijöitä

Lapsen kasvun ja kehityksen kannalta on merkittävää, että erilaisia tunteita ja niiden ilmenemistä harjoitellaan mahdollisimman paljon. Näin ollen esimerkiksi päivähoitossa perushoitotilanteet, leikki ja siirtymätilanteet ovat arkipäivää, joissa syntyy erilaisia ja monenlaisia tunteita. Mielestäni on tärkeää, että aikuiset ovat näissä tilanteissa lapsen tukena ja läsnä, kun erilaisia tunteita ilmenee. Erilaisia tunteita voi harjoitella myös tietoisesti, esimerkiksi peilin tai tunne-teatterin avulla.

2.4 Vuorovaikutustaitojen kehitys

Vuorovaikutus muodostuu usein antamisesta ja saamisesta. Vuorovaikutus voi olla kielellistä, ei-kielellistä, vastavuoroista ja edellyttää suuntautumista toisen toimintoihin. Vuorovaikutus on useasti vastavuoroista, ja vaatii aloitteiden tekemistä ja niihin vastaamista. Muun muassa katsekontaktit, ilmeet, eleet, liikkeet, ja kieli ovat vuorovaikutuksen keinoja. (Alijoki 1998, 9.)

Vuorovaikutustaidot alkavat kehittymään heti syntymämme jälkeen. Ensimmäisten elinvuosien aikana lapsi oppii vuorovaikutusmallit vanhemmiltaan, mikä edellyttää, että lapsella on vahva ja turvallinen tunne kasvaa ja kehittyä. Vuorovaikutus kehitty

parhaiten yhdessä koettujen asioiden ja kokemusten myötä, läsnäoloa unohtamatta. Alijoen (1998) mukaan vastuu vuorovaikutuksen kehityksestä on aina vanhemmilla. (Mts. 14, 17–18.)

Ensimmäisen vuoden aikana lapsi kuulee paljon sanoja. Hän oppii sanomaan mahdollisesti muutamia sanoja, mutta ei-kielellisiä taitoja hänelle on varmasti kehittynyt jo valtavasti. Vuorovaikutuksessa lapsen kanssa aikuinen tekee usein aloitteen ja lapsi myötäilee sitä. Toisen ikävuoden aikana lapsi oppii usein liikkumaan ja ymmärtämään asioita. Noin kaksi-kolmevuotiaana lapsi alkaa muodostaa lauseita ja vuorovaikutus saa uuden näkökulman. Tällöin myös lapsi matkii helposti näkemäänsä ja kokeemaansa. Neljän-viiden vuoden iässä lapsen vauhti ja tarinat alkavat lisääntymään, leikit sujuvat kavereiden kanssa ja mielikuvitus on rajaton. Leikkien, pelien ja erilaisten sääntöjen kautta lapsi oppii taas uusia vuorovaikutustaitoja. Näihin hän tarvitsee vielä useasti aikuista kertaamaan sääntöjä, tukemaan ja kannustamaan päätöksissä. (Alijoki 1998, 37, 51, 55, 65–69.)

3 Haasteet sosioemotionaalisessa kehityksessä

Jokaisen lapsen sosioemotionaalinen kehitys on hyvin vahvasti sidoksissa lapsen ympäristöön. Vaikka lapsen haastavan käytöksen syynä voi olla lapsen ominaisuudet tai neurologiset häiriöt, taustalla voi olla myös lapsen sen hetkiseen elämäntilanteeseen vaikuttavia ympäristötekijöitä. Näitä voi olla esimerkiksi:

- perheen sisäiset ristiriidat tai perheen hajoaminen,
- sisarusten välinen kilpailu,
- läheisen kuolema,
- epäjohdonmukaisuus,
- lapsen hyväksikäyttö,
- vanhempien rikollinen toiminta, päihteet tai mielenterveysongelmat. (O'Regan 2012, 28.)

Jokainen lapsi reagoi näihin omalla tavallaan ja usein käytös ilmenee tuskaisuutena ja turhautumisen teoilla (O'Regan 2012, 28). Pihlaja (2004, 215) lisää vielä, että yhtenä ympäristötekijänä voidaan pitää sitä, että lapsi ja perhe jäävät vaille riittävää sosiaalista tukea.

Pölkin (2001, 35) mukaan lasten sosioemotionaaliset haasteet ilmenevät heidän käyttöksessään muun muassa:

- pelokkuutena,
- arkuutena,
- masennuksena,
- levottomuutena,
- aggressiivisuutena,
- erilaisissa haasteissa vuorovaikutussuhteissa sekä
- sääntöjen jatkuvana rikkomisena.

Täytyy muistaa, että näiden kaikkien oireiden taustalla voi olla ympäristötekijöiden lisäksi yksilöllisiä tekijöitä, kuten esimerkiksi tarkkaavuuden häiriöitä ja ikäkauteen liittyviä kehitysvaiheita. On myös mahdollista, että oireiden taustalla on varhaisen vuorovaikutuksen aikana ilmenneitä häiriöitä. Pelokkuus, arkuus ja aggressiivisuus voi Pölkin mukaan kertoa lapsen kokemasta vihaisesta tai aggressiivisesta vuorovaikutussuhteesta esimerkiksi vanhemman kanssa. Tilanne voi johtua esimerkiksi siitä, että vanhemman elämäntilanne on stressaava ja lapsi reagoi siihen käyttäytymällä haastavasti. (Pölkki 2001, 33–35.)

Varhaislapsuuden aikana lapsen mieli voi olla synkkä eikä lapsi osaa iloita asioista, jotka ovat olleet aikaisemmin mukavia. On mahdollista, että lapsen oireilu näkyy lapsen leikeissä epäonnistumisen, tuhon tai kuoleman elementteinä. Näiden lisäksi lapsi voi olla voimaton, väsynyt ja hänen aktiivisuutensa on vähentynyt. (Mts. 33–35.)

Lapset, joilla ilmenee haasteita erilaisissa vuorovaikutustilanteissa tai jatkuvaa sääntöjen rikkomista, voivat Pölkin mukaan olla vaativia tai esimerkiksi vältteleviä. Lasten tarkkaavaisuudessa ja aktiivisuudessa esiintyy usein vaihteluja, olipa kyseessä kuka tahansa lapsi. Näin ollen on vaikea määritellä, milloin kyse on tavanomaisesta käyttäytymisestä, milloin haasteellisesta. Levottomuus on Pölkin mukaan oire, johon pitää kiinnittää huomioita, kun se ilmenee voimakkaana ja on pitkäkestoista, heikentää lapsen toimintakykyä ja aiheuttaa lapselle tai ympäristölle ongelmia. (Mts. 33–35.)

3.1 Lapsen tunne-elämän haasteet

Varhaislapsuudessa ilmenevät sosioemotionaaliset haasteet vaikuttavat merkittävästi niin lapsen kuin aikuisen tunteisiin. Jokaiseen päivään mahtuu suuri määrä erilaisia tunteita. Tunteiden hallinta on toisille helpompaa kuin toisille. Jotkut osaavat käsitellä ja hallita omaa suuttumustaan, jos vain haluavat. Toiset puolestaan joutuvat tekemään huomattavasti enemmän työtä, jotta ei pulmatilanteessa hiiltyisi esimerkiksi raivon partaalle. Tähän käyttäytymiseen vaikuttaa ihmisen oma temperamentti, miten hän haastavaksi koetussa tilanteessa toimii. Perheen pienin saattaa huutaa ja raivota kohteluun, kun taas vanhempi hiljenee ovia paiskoen ja tavaroita heitellen. (Cacciatore 2008, 10–11.)

Jos lapsi kasvaa siihen, että hän pakottaa itsensä aina kiltiksi ja myöntäväksi, pelkää näyttää tunteitaan, niin hän voi helposti joutua hyväksikäytetyksi. Jos lapsi painaa kaikki tunteensa pinnan alle, on hyvin todennäköistä, että jonain päivänä tämä tunteiden säiliö saattaa romahtaa. Nämä kontrolloimattomat tunnekuohut johtavat helposti rajuihin reaktioihin. Hallitsemattomina nämä haastavat tunteet johtaa usein aggressiiviseen käyttäytymiseen. Tämän vuoksi aikuisella on suuri rooli sanoittaa lapsen kanssa hänen tunteitaan ja hyväksyä ja käsitellä niitä sillä hetkellä, kun tunteet ovat olleet vallassa. (Cacciatore 2008, 14.)

Tunne-elämän haasteista kärsivän lapsen elämässä korostuu yhteisön ja ryhmän rooli, jossa lapsi kasvaa (esim. päivähoito). Näin ollen on erittäin tärkeää, että lapsi kokee paljon onnistumisen kokemuksia ja häntä kannustetaan positiivisesti. Lapsi tarvitsee paljon yksilöllistä huomiointia, ja aikuiskontaktien tarve on yleensä tunne-elämän haasteista kärsivillä lapsilla suuri. Näin ollen yhteiset hetket aikuisen kanssa korostuvat ja se on hyvä muistaa varhaiskasvatuksen parissa työskennellessä. (Pihlaja & Viitala 2004, 183–184.)

3.2 Lapsen käyttäytymisen haasteet eri ympäristöissä

Lasten kanssa työskentelevät aikuiset kohtaavat päivittäin erilaisia käyttäytymisen haasteita, joiden vakavuus vaihtelee, vakavimmissa tapauksissa kyse on turvallisuudesta ja väkivallasta toisia kohtaan. Kun taas lievemmat tapaukset liittyvät kiusaamiseen, viivyttelyyn, omaisuuden vahingoittamiseen ja esimerkiksi tehtävien välttelyyn.

Aikuisten on tärkeä ymmärtää, että näiden kaikkien käytösten taustalla on aina lapsella viesti, ja kun se ymmärretään, saadaan käsitys myös siitä, kuinka käytökseen voidaan vaikuttaa. (O'Regan 2012, 8.)

Lapsen käyttäytyminen päiväkodissa voi olla erilaista kuin kotona tai leikeissä kaverien kanssa. Tämä voi tulla usealle vanhemmalle yllätyksenä. Lapsen käytökseen vaikuttavat olemassa olevat ja tiedostetut säännöt. Mitä enemmän lapsi kokee, että säännöt ja vaatimukset ovat yhteneväisiä, sitä helpompi hänen on sopeutua arkeen ja elämään. Jos säännöt poikkeavat paljon toisistaan ympärillä olevien aikuisten kesken, se aiheuttaa lapselle välittömästi erinäisiä ristiriitatilanteita. Keskeistä lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutustilanteessa on, että molemmat reagoivat toisen käyttäytymiseen. (Pihlaja & Viitala 2004, 87–88.)

Pihlajan ja Viitalan (2004, 87–88) mukaan lapsen häiritsevän käytöksen aiheuttajana pidetään helposti vaikeaa luonnetta tai häiriintyneisyyttä, joka johtuu perimästä tai kiintymyssuhteen häiriöstä. Täytyy muistaa, että läheskään aina näin ei ole. Pihlaja ja Viitala (2004, 87) toteavat, että lapsen häiriökäyttäytymiseen on mahdollista vaikuttaa muuttamalla lapsen ympäristöä tai lapsi voi itse muuttaa käytöstä, jos esimerkiksi aikuinen vaihtuu häiriötilanteessa.

Lapsen ei-toivottuun käyttäytymiseen voi olla useita syitä, esimerkiksi:

- lapsi ei osaa toimia toisin
- he haluavat hakea käytöksellä arvostusta
- lapsi haluaa ikätoverin hyväksynnän
- lapsi haluaa huomioita
- lapsi ei ole tottunut aikuisen asettamiin rajoihin. (Mts. 87.)

O'Reganin (2012, 9) mukaan lapsen käytökseen liitetään usein seuraavia piirteitä: lapsi on onneton, kyvytön, hänellä on heikko itsetunto tai hän loukkaantuu helposti. Olipa lapsen käytöksen taustalla mikä syy tahansa, O'Regan (2012) korostaa, että jokaiselle lapselle tulisi antaa mahdollisuus olla onnellinen, halukas ja kykenevä ja tähän aikuiset voivat vaikuttaa omalla käytöksellä ja kannustuksella. (Mts. 9.)

4 Sosioemotionaalisen kehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatussuunnitelman (2005, 11) mukaan varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää lasten tasapainoista kasvua, kehitystä ja oppimista. Tähän tarvitaan kasvatusalan ammattilaisten ja vanhempien saumatonta yhteistyötä, kasvatuskumppanuutta, jotta siitä muodostuu lapsen kannalta mielekäs kokonaisuus. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 11.)

Varhaiskasvatuslaki (2015) määrittelee varhaiskasvatuksen tavoitteeksi sosioemotionaalisen kehityksen näkökulmasta katsottuna useita kokonaisuuksia. On tärkeää, että jokaisella lapsella on terveellinen ja turvallinen, oppimista edistävä kasvuympäristö. Tämän lisäksi varhaiskasvattajien on tärkeää tunnistaa lapsen yksilöllisen tuen tarve ja järjestää tarvittaessa lapselle tarkoituksenmukaista tukea mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Varhaiskasvatukselle määriteltyjä tavoitteita on kuvattu lisää alla olevassa kuviossa (ks. kuvio 2).

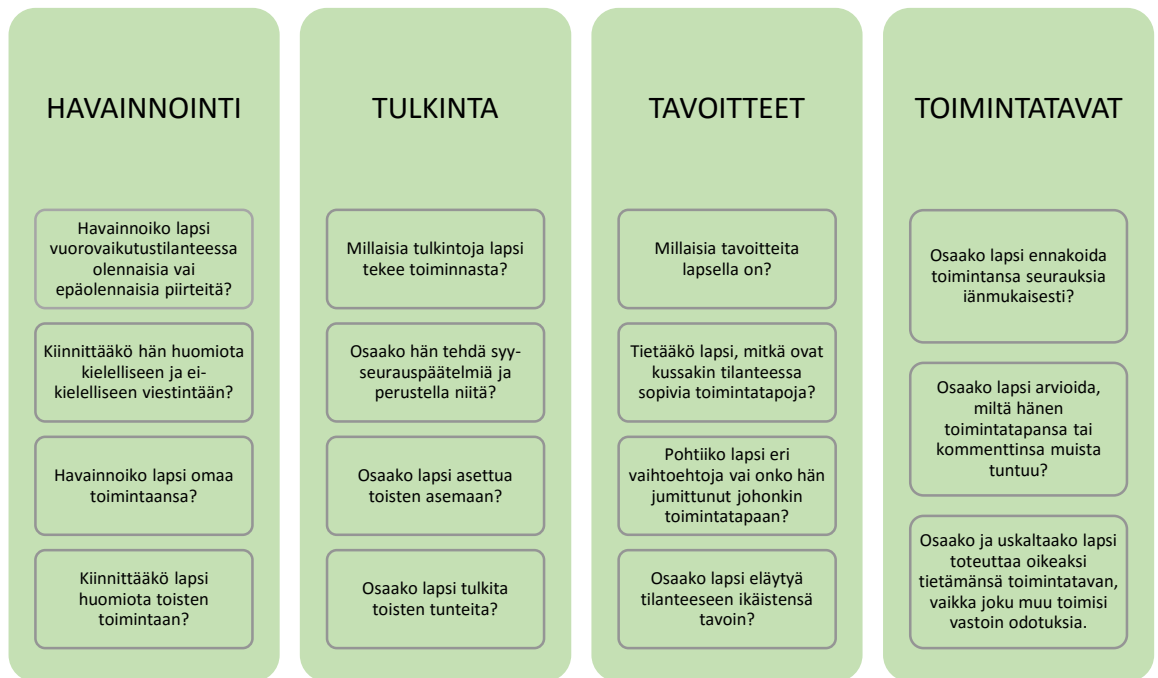
Kuvio 2. Varhaiskasvatukselle määriteltyjä tavoitteita. (Varhaiskasvatuslaki 2015.)

Varhaiskasvatukselle määritellyt tavoitteet ohjaavat kasvattajia toimimaan samansuuntaisesti. Tavoitteissa on huomioitu myös sosioemotionaalinen kehitys ja sen tukeminen. Kasvatusalan ammattilaisella tulee olla hyvät valmiudet tunnistaa lapsen sosioemotionaaliset haasteet ja puuttua niihin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Näin arjesta tulee sujuvampaa ja samanaikaisesti ongelmiin puuttuminen ja niissä tukeminen ennaltaehkäisee mahdollisesti myöhemmin ilmeneviä ongelmia.

4.1 Lapsen käyttäytymisen haasteet, niiden arviointi ja tukeminen

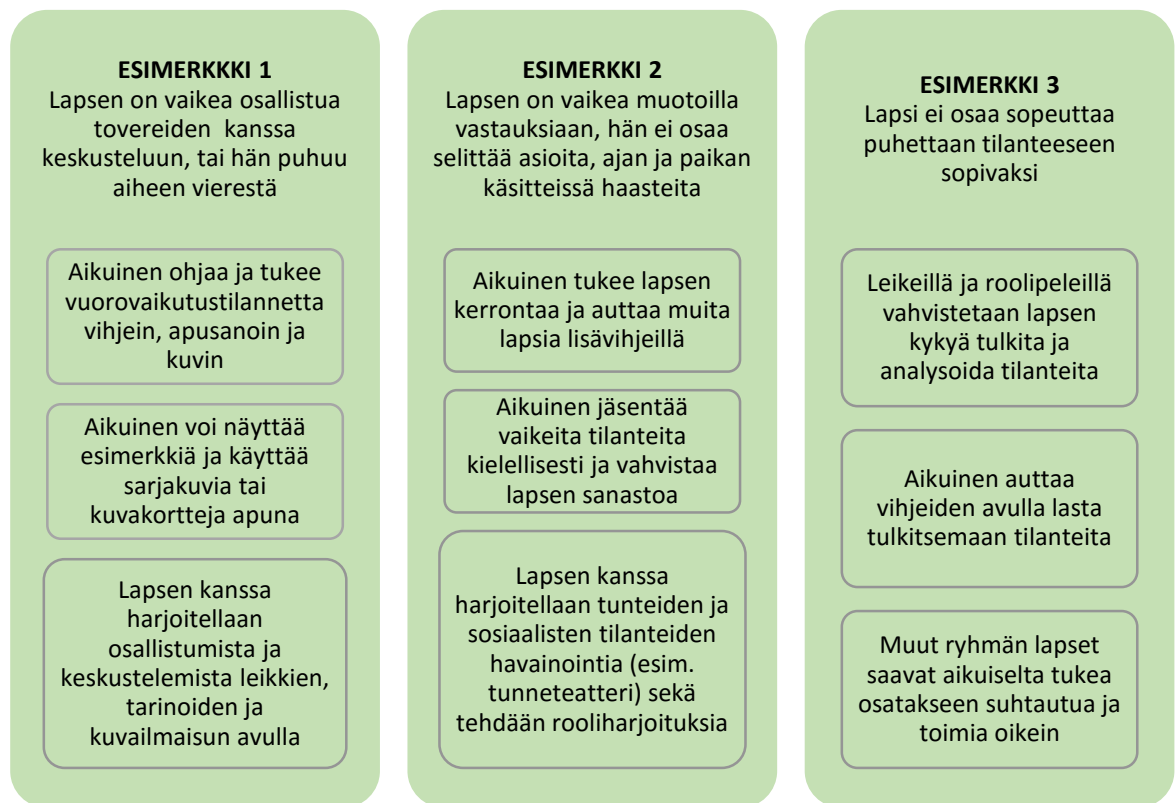
On selvää, että jokainen lapsi käyttäytyy omalla tavallaan. Varhaiskasvatuksen henkilöstö havainnoi lapsia ja heidän kehitystään jatkuvasti osana ammattiaan varhaiskasvatussuunnitelman tavoitteiden mukaisesti. Lapsen kasvun ja kehityksen haasteet nousevat usein esiin arjen toiminnoissa, kun lapsi ei esimerkiksi ymmärrä annettuja ohjeita tai vuorovaikutus toisten lasten ja aikuisten kanssa on haasteellista. (Aro, Eronen, Erkkilä, Siiskonen & Adenius-Jokivuori 2014, 117).

Mikä sitten on normaalia kehitystä ja mikä ei? Lapsen taitoja arvioidaan keskimäärin saman ikäisten lasten taitoihin. Kun käyttäytymisessä on havaittu haasteita, on hyvä pohtia myös niiden syytä. Johtuvatko lapsella ilmenevät haasteet esimerkiksi harjoittelun, palautteen tai mallin puutteesta, tiedon puutteesta vai kognitiivisista vaikeuksista, jotka ovat haitanneet näiden taitojen kehittymistä. Näitä on syytä pohtia, jotta kehitystä voidaan tukea parhaalla mahdollisella tavalla. (Poikkeus, Aro ja Adenius-Jokivuori 2014, 299–300). Kirjoittajat ovat koonneet apukysymyksiä, kuinka lapsen sosioemotionaalista käyttäytymistä voidaan arvioida (ks. kuvio 3).

Kuvio 3. Apukysymyksiä lapsen taitojen arvioimiseen (Poikkeus ym. 2014, 300.)

Poikkeus ja muut (2014, 301) kertovat artikkelissaan konkreettisia esimerkkejä lapsen sosioemotionaalista haasteista. Haasteisiin he ovat pohtineet erilaisia tuen malliesimerkkejä (ks. kuvio 4). Näiden taitojen omaksuminen perustuu ensisijaisesti mallintamiseen, lapsen saamaan palautteeseen ja tilanteiden muokkaamiseen ennakoon. Esimerkit ovat laadittu siten, että niitä voidaan käyttää suunnitelmallisesti arjessa ja leikeissä. Poikkeus ja muut korostavat, että näiden taitojen harjoittelemisessa on otettava huomioon lapsen tunteet, turvallinen ilmapiiri sekä harjoitteista saadut aikaisemmat kokemukset. (Mts. 301–304.)

Kuvio 4. Esimerkkejä lapsen vuorovaikutuksen haasteista ja tukemisen keinoista (Poikkeus ym. 2014, 301.)

4.2 Lapsen vanhempien ja kasvattajien välinen yhteistyö

Päivähoidossa puhutaan vanhempien ja kasvattajien välisestä yhteistyöstä. Yhteistyö on itsessään laaja käsite, ja näin ollen se on saanut rinnalleen useita muita käsitteitä kuvaamaan ja konkretisoimaan sen sisältöä paremmin. Yhteistyön rinnalla puhutaan muun muassa käsitteistä: kotikasvatuksen tukeminen, kasvatustuettuun jakaminen, osallistava yhteistyö ja kasvatuskumppanuus -käsitteistä. (Koivunen 2009, 151.)

Lähtökohtaisesti voidaan sanoa, että vanhemmat ovat vastuussa lapsensa kasvatuksesta. Päivähoidon henkilöstö on vastuussa siitä kasvatuksesta, jota lapsi saa päivähoidon aikana. Yhteistyön tärkeimpinä edellytyksinä Koivunen pitää molempien osapuolten tietoa toistensa rooleista sekä molemminpuolista luottamusta. (Mts. 152.)

Varhaiskasvatussuunnitelman (2005, 31) perusteissa vanhempien ja henkilöstön välinen kasvatukseen liitettävä yhteistyö on määritelty kasvatuskumppanuudeksi. Koivu-

nen (2009, 153) on nostanut esille kolme periaatetta käsitellessään kasvatuskumppanuutta: kuuleminen, kunnioitus ja dialogisuus. On tärkeää ymmärtää, että kasvatuskumppanuus on vanhempien ja henkilöstön sitoutumista lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen tueksi. Hyvä kasvatuskumppanuus edellyttää vanhempien ja henkilöstön keskinäistä luottamusta, tasavertaisuutta ja toistensa kunnioitusta. (Mts. 153.) Koivusen (2009, 153) mukaan Kaskela & Kekkonen (2006) ovat kuvanneet kasvatuskumppanuuden ydinajatuksen lyhyesti: siinä ymmärretään yhteinen, jaettu kasvatus-tehtävä, jossa yhdistyvät molempien osapuolten olennaiset lasta koskevat tiedot.

Koivunen (2009, 155) mainitsee, että yhteistyöstä vastuu kuuluu päivähoidolle. Kasvattajat kaipaavat Koivusen mukaan enemmän vuorovaikutusta vanhempien kanssa ja enemmän aktiivisuutta vanhempien taholta. Toisinaan pitää muistaa, että joskus aktiivisten vanhempien vaatimukset kasvattajia kohtaa voidaan kokea kuormittavina (mts. 154).

Lapsen vanhempien ja kasvattajien välinen yhteistyö on merkittävässä roolissa lapsen kasvun ja kehityksen kannalta. On tärkeää, että välit ovat avoimet ja luottamus on molemminpuolinen. Tämä korostuu erityistä tukea vaativien lasten kanssa. Tällöin moniammatillinen ja kitkaton, hyvä yhteistyö näkyy ensisijaisesti lapsen arjessa. (Mts. 153–155.)

4.3 Varhaiskasvatuksen työyhteisö ja toimintaympäristöt

Lapsen käyttäytymisen taustalla voi olla useita eri syitä. Usein nämä käyttäytymisen ongelmat johtavat toistuviin tilanteisiin ja vaativat näin ollen aikuisen puuttumista tapahtumien kulkuun. Useimmiten ongelmat näkyvät arjen perustilanteissa, kuten sääntöjen ja ohjeiden noudattamatta jättämisenä tai rikkomisena. (Linnove & Kivi-järvi 2011, 149.)

Varhaiskasvatuksen ammattilaisten on tärkeää tunnistaa ja olla tietoisia lapsen käyttäytymiseen vaikuttavista tekijöistä. On erittäin tärkeää, että kasvattaja tunnistaa myös oman suhtautumisen tilanteeseen. Näin ollen hän kykenee itsereflektion kautta tukemaan, ohjaamaan, kasvattamaan ja eheyttämään lasta. Tässä korostuu myös hyvän työyhteisön merkitys, kaikki toimivat sovitulla tavalla ja tukevat toinen toisiaan. (Mts. 150.)

Työyhteisön osaamisen taso vaikuttaa paljon siihen, kuinka yhteisö näkee tukea tarvitsevan lapsen. On tärkeää, että aiempaa tietoa, taitoa ja kokemusta hyödynnetään monipuolisesti, unohtamatta moniammatillista yhteistyötä. Vuorovaikutus haastavasti käyttäytyvän lapsen kanssa vaatii kasvatusympäristön muokkaamista lapsen tarpeita vastaavaksi. Lisäksi on tärkeää, että lapsen perustaitojen kehitystä voidaan tukea mahdollisimman monipuolisesti. Näiden toteutuminen suunnitellusti on koettu haastavaksi työntekijöiden päällekkäisten työtehtävien kuormittaessa, esimerkiksi kun työntekijä on samanaikaisesti vastuussa lapsiryhmän ohjaamisesta, vanhempien kohtaamisesta ja työtehtävien organisointiin liittyvissä tehtävissä. (Mts. 154.)

Hyvän yhteistyön puolesta puhuvat myös Pihlaja ja Viitala (2004, 183–184). He kokoavat vielä yhteen, miten tunne-elämän häiriöistä kärsivän lapsen kehitystä voidaan tukea. Työyhteisön moniammatillisuus, kokemus ja yhteishenki näkyvät varmasti kauas. Näiden ollessa taustalla, lapsen kehitystä on helpompi tukea muun muassa:

- ymmärtämällä lapsen tunne-elämän häiriöitä ja niiden taustavaikuttajia,
- tukemalla lapsen yksilöllisyyttä,
- tukemalla lasta jokapäiväisessä arjessa,
- kasvattajien yhteisillä pelisäännöillä,
- kasvattajien jaksamisesta huolehtimalla. (Mts. 183–184.)

4.4 Toimintaympäristöt lapsen kehityksen tukena

Päivähoidossa ollessaan lapsi toimii huomaamattaan erilaisissa ympäristöissä. Koivusen (2009, 179–186) mukaan hyvä toimintaympäristö koostuu fyysisestä, toiminnallisesta, psyykkisestä, sosiaalisesta, pedagogisesta sekä kulttuurisesta ympäristöstä.

Fyysinen ympäristö koostuu rakenteellisista tekijöistä: minkälainen päivähoitopaikka on sisätiloineen ja piha-alueineen. Toiminnallinen ympäristö antaa lapsen toiminnalle ja kehitykselle hyvä puitteet. Toiminnallista ympäristöä suunniteltaessa on hyvä kiinnittää huomio liiallisiin visuaalisiin (näönvaraisiin) sekä auditiivisiin (melu/kuulo) ärsykkeisiin. Lapsen kannalta merkittävä on myös psyykinen toimintaympäristö, jossa vuorovaikutustaidot, käyttäytyminen, äänensävyt ja turvallisuus korostuvat. Näin ollen on tärkeää kasvattajana huomioida, kuinka lapsille puhutaan ja millä äänenpai-

noilla. Pedagogisesta toimintaympäristöstä puhuessaan Koivunen korostaa strukturoidua, eli säännöllistä päivärytmiä. Säännöllisyys ja toistuvuus luovat lapsille turvallisuuden tunnetta ja auttavat hahmottamaan ajan kulkua. Tämä korostuu erityisesti sosioemotionaalista tukea tarvitsevilla lapsilla. (Koivunen 2009, 179–184.)

Koivusen (2009, 184–185) mukaan Kallio & Pihlaja (2005) ovat koonneet tärkeitä seikkoja, mihin jokaisen kasvattajan on hyvä kiinnittää huomio (ks. kuvio 5). Kuvioon listatut asiat täytyy huomioida kaikkien lasten kanssa työskennellessä, mutta nämä korostuvat erityisesti lasten kanssa, joilla on haasteita sosioemotionaalisisessa kehityksessä. Kasvattaja määrittelee itse omien arvojensa mukaan oman kasvatustilafilosofiansa, jota hän toteuttaa varhaiskasvatuksessa. (Mts. 185.)

Pedagoginen ympäristö	Kasvatustilafilosofia	Kasvattajan oma rooli
<ul style="list-style-type: none"> • yksilöllisyys • lapsesta välittäminen • aikaa lapselle • lapsen kuunteleminen • myönteinen lähetymistapa • lapsen tukeminen • minäkuvan vahvistaminen • kehuminen 	<ul style="list-style-type: none"> • rajojen asettaminen • empatian opettaminen • auttaminen tunteiden kanavoinnissa • tunteiden nimeäminen • tapahtuneiden läpikäynti ja sanoittaminen, kuvittaminen • johdonmukaisuus • hyväksyminen ja ymmärtäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • sosiaalisten taitojen ohjaaminen • luottamuksen rakentaminen • perustarpeista huolehtiminen • rauhalliset siirtymätilanteet • välitön palautteen antaminen • esimerkkinä toimiminen • eri aistikanavien käyttö • vuorovaikutustaidot, äänen sävyt

Kuvio 5. Jokainen aikuinen ohjaa omalla kasvatustilafilosofiallaan lapsia (Koivunen 2009, 184–185.)

Kun päivähoitossa lapsella ilmenee sosioemotionaalisisessa käyttäytymisessä haasteita, niihin on syytä puuttua mahdollisimman pian. Ympäristöä on syytä tarkastella, onko se liian meluisa tai esimerkiksi levoton. Samoin tarkastellaan sitä, kuinka siirtymätilanteet sujuvat, ja onko mahdollista siirtyä esimerkiksi pukemaan tai ruokailemaan pienryhmissä. Entä kuinka kädentaidot tai musiikkihetket toteutetaan, onko lapsiryhmässä mahdollista työskennellä pienryhmissä. Nämä kaikki ympäristön

muokkaukset vaativat henkilökunnalta avarakatseisuutta sekä henkilökunnan välillä yhteistyön pitää toimia. Näin voidaan vastata parhaiten lapsen edun mukaisesti. (Kivunen 2009, 180–183.)

5 Tutkimuksen aihe, tavoitteet ja toteuttaminen

Opinnäytetyön aiheena on lasten sosioemotionaalisten taitojen tunnistaminen ja tukeminen varhaislapsuudessa. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on ymmärtää paremmin lapsen haasteellista käyttäytymistä, sen syy-seuraus-suhdetta sekä antaa konkreettisia vinkkejä kasvattajille ohjaamaan hänen omaa toimintaansa. Opinnäytetyön tavoitteena on perehtyä lasten sosioemotionaalisiin haasteisiin, miten ne ilmenevät päivähoitossa sekä kuinka niitä tuetaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Opinnäytetyön aihe valikoitui oman mielenkiinnon ja motivaation kautta. Koen, että päivähoitoympäristössä työskennellessä on tärkeää ymmärtää lapsen haasteellista käyttäytymistä mahdollisimman hyvin, jotta arjesta muodostuu sujuva kokonaisuus.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- Mitkä ovat käyttäytymisessä ilmenevät sosioemotionaaliset haasteet alle kouluikäisillä lapsilla?
- Miten lapselle haastavat tilanteet voidaan ennakoida ja tunnistaa?
- Miten tuetaan lasta, jolla on haasteita sosioemotionaalisisessa kehityksessä?

5.1 Tutkimusmenetelmänä integroiva kirjallisuuskatsaus

Opinnäytetyön tutkimusmenetelmä on integroiva kirjallisuuskatsaus, johon on yhdistetty systemaattisen menetelmän piirteitä. Kirjallisuuskatsauksen tiedonhaku on toteutettu systemaattisesti. Tutkimuksissa on käytetty tarkkoja sisäänotto- ja poissulkukriteerejä. Aineiston raportointi ja analyysi on toteutettu integroidun kirjallisuuskatsauksen periaatteita noudattaen.

Salminen kuvaa kirjallisuuskatsauksen tutkimustekniikkaa yleisesti kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen metodien yhdistelmänä. Kirjallisuuskatsauksen tarkoituksena on käsi-

tellä jo aiemmin tehtyjä tutkimuksia sekä koota niistä saadut tulokset yhteen, ja tällöin saadaan pohja uusille tutkimustuloksille. Kirjallisuuskatsauksia on erityyppisiä: narratiivinen, integroiva (eli kuvaileva) ja systemaattinen – kirjallisuuskatsaus sekä meta-analyysillä toteutettu kirjallisuuskatsaus. (Salminen 2011, 4–6.)

Tämän tutkimuksen menetelmänä on kuvaileva, integroiva kirjallisuuskatsaus. Salminen (2011, 6) toteaa, että kuvaileva kirjallisuuskatsaus on ikään kuin yleiskatsaus ilman tiukkoja ja tarkkoja sääntöjä. Aineistot voivat olla laajoja, eikä aineiston valintaa rajaa metodiset säännöt. Tutkimusaihe pystytään menetelmän avulla kuvaamaan laajasti ja tutkimuskysymykset ovat väljempinä kuin esimerkiksi systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa. (Salminen 2011, 6.) Integroivan kirjallisuuskatsauksen vaiheet ovat samat kuin systemaattisesti toteutetussa katsauksessa. Vaiheet voidaan jakaa viiteen osa-alueeseen: tutkimusongelman asettelu, aineiston hankkiminen, arviointi, analyysi sekä tulkinta ja tulosten esittäminen. Integroitu kirjallisuuskatsaus on ikään kuin narratiivisen ja systemaattisen katsauksen välimuoto. (Salminen 2011, 8.)

Kirjallisuuskatsauksessa keskeiset käsitteet määritellään tarkasti. Aineiston keruu tulee suunnitella etukäteen ja täsmällisesti. Aineiston haussa on hyvä käyttää useampia eri menetelmiä, jotta otoksesta tulee riittävän laaja. Tiedonhaussa on mahdollista käyttää sähköisiä tietokantoja, hakupalveluita, artikkelien ja raporttien lähdeluetteiloita sekä muun muassa aiempien tutkimusten tietokantoja. Kirjallisuuskatsauksessa tarkka kirjaaminen aineiston haun yhteydessä takaa haun toistettavuuden sekä luotettavuuden. Tämän lisäksi aineiston hakuun liittyen rajaukset, kuten poissulku ja sisällyttämiskriteerit esimerkiksi tekovuosi ja tekokieli ovat perusteltava tarkoin. (Flinkman & Salanterä 2007, 91–92.)

Integroidussa kirjallisuuskatsauksessa aineiston analysointi on haastava ja virheille altis vaihe. Katsauksen yleisenä tavoitteena on tuottaa selkeä kokonaisuus, ikään kuin tiivistelmä tutkitusta aiheesta. Katsauksesta saadut tutkimustulokset käydään läpi tarkasti ja tasapuolisesti. Jos katsauksessa ilmenee merkittäviä eroavaisuuksia, niistä on mahdollista tehdä päätelmiä. Tämän vaiheen, analyysivaiheen, jälkeen aineisto kuvataan yleisemmällä tasolla. (Flinkman & Salanterä 2007, 94–96.)

Lopuksi esitetään tutkimuksesta saadut tulokset. Pelkkä tutkimusten analyysi ei riitä kertomaan tutkimustuloksia. Tuloksista on hyvä laatia, synteesi eli yhteenvedo. Synteessin avulla on helppo vastata tutkimuskysymyksiin. (Hirsjärvi ym. 2008, 225.) Nämä laaditut synteetit ovat perustana johtopäätöksille. Johtopäätökset tulee esitellä ja perustella selkeästi. Näin ollen kirjallisuuskatsauksesta saatujen tulosten luotettavuutta on helpompi arvioida. (Flinkman & Salanterä 2007, 97.)

5.2 Tiedonhaku, hyväksymis- ja hylkäämiskriteerit

Opinnäytetyön suunnittelu aloitettiin syksyllä 2015. Tiedonhaku on toteutettu tarkasti 2.-4.12.2015 sekä 9.-10.3.2016. Tiedonhaussa on käytetty neljää eri tietokantaa. Haut on suoritettu Nelli-portaalin kotimaisista tietokannoista: Melinda, Arto, Aleks ja Medic. Tämän lisäksi tiedonhakua on suoritettu manuaalisesti Sosiaali- ja terveystieteiden julkaisuista sekä kasvatustieteiden julkaisuista: Kasvatus, Erika, Psykologia ja Sosiologia. Näin kirjallisuuskatsaukseen saatiin riittävästi artikkeleita vastaamaan asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Artikkelien valinnassa on käytetty tarkkoja sisäänotto- ja poissulkukriteerejä. (Ks. taulukot 3 ja 4.)

Stolt ja Routasalo (2007, 59) määrittelevät, että tiedonhaku tapahtuu vaiheittain eri tietokannoista. Ensiksi tutkimuksen hakukriteerejä verrataan tutkimuksen otsikkoon, sitten tutkimuksen tiivistelmään ja lopuksi koko tekstiin (mts. 59). Tiedonkeruu toteutettiin eri tietokannoista aiheeseen liittyvillä hakusanoilla. Aihe sanat valikoituivat opinnäytetyöprosessin edetessä ja koehakuja suorittamalla syksyn aikana vuonna 2015. Lopullisiksi aihe sanoiksi valikoitui sosioemotionaalinen (haasteet), sosioemotionaaliset taidot, vuorovaikutus, tunne-elämä, käytöshäiriö, erityislapsi, rajattomat lapset, tukeminen, lapsi ja päivähoito. Tiedonhaussa on käytetty katkaisumerkkejä sekä JA/TAI/EI –käskyjä. Koehakujen perusteella hylättiin hakusanat ”rajattomat lapset”, sillä ne eivät tuottaneet riittävästi tutkimustietoa valikoiduista viitetietokannoista. (Ks. taulukko 2.)

Taulukko 2. Tiedonhaussa käytetyt tietokannat ja hakusanat

	Melinda	ARTO	Medic	ALEKSI
Lapsi vuorovaikutus	12	4	4	540
Lapsen tunne-elämä	27	2	24	111
Rajattomat lapset	0	0	21	0
Lapsi yhteistyö	23	22	18	240
Erytyislapsi	11	14	1	16
Sosioemotionaaliset haasteet	0	0	9	13
Sosiaaliset taidot	48	2	35	454
Käytöshäiriö	1	3	56	27

Taulukko 3. Kirjallisuuskatsauksessa käytetyt hyväksymiskriteerit

HYVÄKSYMISKRITEERIT	PERUSTELU
Tutkimuksen kielenä suomi	Tekijän resurssit eivät riitä muilla kielillä tehtyjen tutkimusten läpikäymiseen Aineiston läpikäymisessä luotettavuus korostuu
Valikoidut hakusanat: sosioemotionaalinen (haasteet), sosioemotionaaliset taidot, vuorovaikutus, tunne-elämä, käytöshäiriö, erityislapsi, tukeminen, lapsi ja päivähoito	Koehakujen kautta valittiin nämä hakusanat
Tutkimus on julkaistu vuosina 2005-2015	Tutkimusmateriaali on mahdollisimman ajankohtainen
Haastavien tilanteiden tunnistaminen ja ennakointi	Tutkimuskysymys: Miten lapselle haastavat tilanteet voidaan ennakoida ja tunnistaa?

Haastavissa tilanteissa tukeminen	Tutkimuskysymys: Miten tuetaan lasta, jolla on haasteita sosioemotionaalisisessa kehityksessä?
-----------------------------------	--

Taulukko 4. Kirjallisuuskatsauksessa käytetyt hylkäämiskriteerit

HYLKÄÄMISKRITEERIT	PERUSTELU
Tekstin saatavuus	Valitun tekstin piti olla saatavilla
Tutkimus on julkaistu ennen vuotta 2005	Tutkimuksen ajankohtaisuus
Sama artikkeli on julkaistu eri tietokannoissa	Katsoin, että yksi artikkeli on riittävä saman henkilön julkaisemana samasta aiheesta
Artikkelit, joissa näkökulma oli eri	Tiivistelmän luettua hylkäsin, koska käsiteltävä pääaihe oli joku muu
Maksulliset artikkelit	Artikkelit ovat maksuttomina kaikkien saatavilla

5.3 Hakutulokset

Nelli-portaalin viitetietokannoista hakutuloksia tuli yhteensä 1738 kappaletta. Näiden kaikkien artikkelien otsikot luettiin, jonka jälkeen valittiin ne, jotka liittyivät opinnäytetyöhön tarkimmin. Seuraavaksi luettiin tiivistelmät ja rajattiin pois kaksoiskappaleet tai sellaiset, jotka eivät vastanneet tutkimuskysymyksiin. Jos artikkelista oli pääteltävissä, että se oli kirjoitettu markkinointiin tai esimerkiksi aikakauslehteen, rajattiin se hakutuloksista pois. Kaiken tämän haun jälkeen kokonaisia, hyväksyttäviä artikkeleita valikoitui yhteensä 11 kappaletta (ks. taulukko 5). On mahdollista, että tässä kirjallisuuskatsauksessa ei ole löydetty kaikkia kotimaisia artikkeleita aiheeseen liittyen, koska tässä on käytetty tietokantahakuun vain Nelli-portaalia.

Taulukko 5. Kirjallisuuskatsauksen aineisto koostui 11 artikkelista

	Kirjoittajat	Vuosi	Artikkeli	Artikkelin sisältö	Lähde
1.	Biskop Kirsi & Rautamies Erja	2012	Haastava lapsi lastentarhanopettajien ja vanhempien kertomuksissa	Artikkelissa käsitellään lastentarhanopettajan ja vanhemman kertomuksia haastavasti käyttäytyvästä lapsesta.	Oppinen ajassa – Kasvatus tulevaisuuteen. Kasvatusalan tutkimuksia, 61. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
2.	Eklund Kenneth & Heinonen Johanna	2011	Lapsen itsesääätelyn tukeminen arjessa	Artikkelissa kuvataan lasten ohjaamisen perusteita, jotka tukevat mm. käytöshäiriöistä kasvua ja kehitystä. Artikkelissa käsitellään ongelma-kohtiin vinkkejä kasvatustyötä helpottamaan.	Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesääätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Toim. T. Aro & M-L. Laakso
3.	Hannonen Riitta & Wahlman- Neuvonen Katri	2015	Vuorovaikutuksella on väliä – lapsen kognitiivisen kehityksen näkökulmia	Artikkeli käsittelee lapsen kehityksen ja vuorovaikutuksen suhdetta, sen merkitystä sekä vuorovaikutukseen liittyviä suojaavia tekijöitä.	Pikkulapsesta koululaiseksi. Toim. K. Mankinen, I. Jokinen, R. Lintu & M. Schulman
4.	Lehtinen Elina, Turja Leena & Laakso Marja- Leena	2011	Leikin mahdollisuudet ja haasteet lapsilla, joilla on itsesääätelyn vaikeuksia	Ylivilkkaiden ja tarkkaavaisuusongelmaisten lasten leikki sekä siinä esiintyviä haasteita ja sekä keinoja, joilla vaikeudet ovat voitettavissa aikuisten avulla.	Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesääätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Toim. T. Aro & M-L. Laakso
5.	Linnove Tiina & Ki- vijärvi Taru	2011	Osaamisen kasvataminen – Ongelmista onnistumisiin KasKas-ryhmässä	Ryhmän tavoitteena löytää myönteisen vuorovaikutuksen ja ohjauksen keinoja päivähoiton arkeen. Artikkelissa kuvataan ryhmästä saatuja kokemuksia.	Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesääätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Toim. T. Aro & M-L. Laakso
6.	Lundán Arja & Suo- ninen Eero	2006	Haasteellisen lapsen kohtaaminen	Artikkelissa käsitellään lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutusta haastavissa tilanteissa.	Kasvatus 5 / 2006. 37 (5), 453-462.
7.	Rautamies Erja, Laakso Marja- Leena & Poikonen Pirjo-Liisa	2011	Haastavasti käyttäytyvä lapsi – kodin ja päivähoiton ja kasvatusyhteistyö koetuksella	Päivähoiton ammattilaisten ja vanhempien yhteistyö, jos lapsella on haasteita käyttäytymisen hallinnassa. Keinoja, joilla arjen yhteistyön haasteisiin on mahdollista vastata.	Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesääätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Toim. T. Aro & M-L. Laakso

8.	Suvisaari Aana & Manninen Marko	2009	Käytöshäiriön enusteeeseen vaikutaan parhaiten puuttamalla ongelmiin varhain	Artikkeli käsittelee käytöshäiriön yleisyyttä ja niihin puuttumista mahdollisimman varhain.	Suomen lääkäri-lehti 27-32 / 2009 vsk 64.
9.	Takala Katri, Oikarinen Arja, Kokkonen Marja & Liukkonen Jarmo	2011	Päiväkotilasten sosioemotionaalisia taitoja liikuntatuokioilla edistävät tekijät varhaiskasvattajien kokemana	Artikkeli käsittelee tutkimusta, jossa selvitettiin mitkä pedagogiset toimet varhaiskasvattajat kokivat tärkeiksi kehittäessään 3-4-vuotiaiden lasten sosioemotionaalisia taitoja liikuntatuokioiden aikana.	Kasvatus 1 / 2011. 42 (1), 69-80.
10.	Toukola Tytti, Karukivi Max & Saarijärvi Simo	2015	Tunneilmaisun kehittymisen ongelmat – temperamentin vai ympäristön sanelemaa?	Tunteiden säätelytaidot ja temperamentin ilmeneminen. Tunteiden sanoittaminen ja siihen liittyvät haasteet.	Duodecim 2015; 131:1988-1994.
11.	Viitala Riitta	2014	Jotenkin häiriöks – Etnografinen tutkimus sosioemotionaalista erityistä tukea saavista lapsista päiväkotiryhmässä	Artikkeli käsittelee väitöskirjan sisältöä ja tähän liittyviä johtopäätöksiä.	ERiKa – Erityispedagoginen tutkimus- ja menetelmätieto. 3/2014.

5.4 Aineiston analyysi

Hirsjärvi ja muut (2007, 218) korostavat, että aineiston analyysiä tulee tehdä koko tutkimusprosessin ajan. Kirjallisuuskatsauksessa aineiston analysointiin valitaan tapa, jonka avulla saadaan parhaiten tutkimuskysymyksiin vastaukset. Analyysissa logiikka voi olla induktiivinen eli aineistolähtöinen, deduktiivinen eli teorialähtöinen tai abduktiivinen eli teoriaa ohjaava. Sisällönanalyysin avulla pyritään luomaan selkeää informaatiota niin, että tutkittu aineisto on tiivis ja ymmärrettävä. Analyysia apuna käyttäen saadaan aineistoon selkeyttä ja näin luotettavien johtopäätösten tekeminen on mahdollista. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 98, 108.) Sisällönanalyysi-menetelmää voidaan käyttää minkä tahansa dokumentin analysoinnissa. Dokumentti voi olla oikeastaan mikä tahansa kirjoitettu materiaali, esimerkiksi kirja, artikkeli, haastattelu tai puhe. (Mts. 110.)

Aineistoanalyysissa on hyvä tehdä analyysirunko, johon määritellään luokkia, joita käsitellään aikaisemmin saadun tiedon mukaan (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108). Tämän kirjallisuuskatsauksen analyysirungon pääluokiksi muodostuivat tutkimuskysymysten perusteella sosioemotionaaliset haasteet alle kouluikäisillä lapsilla, haasteiden tunnistaminen ja ennakointi sekä lapsen tukeminen, jolla on sosioemotionaalisia haasteita. Alaluokiksi määrittyivät tunne-elämä, vuorovaikutussuhde, käytöshäiriö, haastavat tilanteet, ennakointi ja tunnistaminen sekä yksilöllinen tuki, yhteistyö vanhempien kanssa ja yhteistyö työyhteisössä. (Ks. kuvio 6.)

Kuvio 6. Analyysirunko helpottaa hahmottamaan aineiston käsittelyä.

6 Tutkimustulokset

Tutkimustulokset esitellään seuraavaksi analyysirungon ja tutkimuskysymysten mukaisesti. Kun artikkeleita on tarkasteltu, näkökulmana ovat olleet sosioemotionaaliset haasteet alle kouluikäisillä lapsilla, näiden ennakointi ja tunnistaminen sekä miten lasta voidaan tukea, jolla on haasteita sosioemotionaalisessa kehityksessä. Tulosten esittäminen on jaettu analyysirungon alaluokkien mukaan. (Ks. kuvio 6.)

6.1 Sosioemotionaaliset haasteet alle kouluikäisillä

Tunne-elämä

Lapsen tunne-elämä koostuu aluksi fyysistä tunteista, joiden mukaan lapsi toimii (Toukola, Karukivi & Saarijärvi 2015, 1992). Hieman myöhemmin Toukolan ja muiden mukaan lapsille kehittyy kyky eritellä tunteita sekä olla vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Lapsen tunneilmaisun kehittyminen tapahtuu vahvasti vanhempien avulla, kun kiintymyssuhde on hyvä ja turvallinen. (Mts. 1992.)

Tunne-elämän kehittyminen on vahvasti yhteydessä lapsuusaikana perheen tunneilmaisuuksiin. Tunne-elämän haasteiden on todettu olevan yleisempää perheissä, joissa lapsi on kokenut olonsa turvattomaksi toteavat Toukola ja muut. Lapsi, jolla on todettu olevan haasteita tunne-elämässä, ei yleensä osaa tulkita toisen tunnetiloja. Tämä voi johtaa usein epä-empaattiseen käyttäytymiseen. (Toukola ym. 2015, 1992–1993.)

Lehtisen, Turjan & Laakson (2011, 246–247) mukaan useat epäonnistumiset yhteisissä toimintahetkissä ovat tuttuja lapsille, joilla on haasteita tunne-elämän kanssa. Useat epäonnistumisen kokemukset horjuttavat lapsen luottamusta omiin taitoihin ja lapsi tuntee itsensä helposti ulkopuoliseksi. Kasvattajien on tärkeää huomioida ja puuttua tähän välittömästi. Haastavasti käyttäytyvä lapsi voikin eristäytyä tai tulla eristetyksi ryhmässään jo hyvin varhain. Kirjoittajien mukaan lapsi pystyy usein hetken aikaa sinnittelemään toiminnassa mukana kiusaamalla, vitsailemalla ja pelleilemällä. Tällaiseen käyttäytymiseen vaaditaan aikuisen välitöntä puuttumista. (Mts. 246–247.)

Vuorovaikutussuhde

Rautamiehen ja Biskopin (2012, 234) mukaan Nummenmaa (2006) määrittelee, että kasvatuksessa keskeistä on kasvattajan ja lapsen välinen vuorovaikutus. Rautamiehen ja Biskopin mukaan lastentarhanopettajat korostavat, että kun lapsen haastava käytös on ryhmän sisällä hyväksytty, voidaan kasvatusyhteistyöllä lasta auttaa käyttäytymään myönteisemmällä tavalla. (Mts. 243.)

Useimmat kasvattajat kokevat ongelmalliset vuorovaikutustilanteet haastaviksi. Nämä tilanteet voivat olla myös lapsen kannalta erittäin ahdistavia. Lundán ja Suoninen pohjaavat omia näkemyksiään aikaisempiin tutkimuksiin ja kertovat, että uhmakas käyttäytyminen ja toistuvat ongelmatilanteet johtavat usein epämukaviin vuorovaikutustilanteisiin niin päivähoitossa, kotona ja myöhemmin myös koulussa. Lundánin ja Suonisen mukaan aiemmat tutkimukset korostavat tuen ja rohkaisun merkitystä niin lapsen, henkilökunnan ja vanhempien välillä yhteisen ymmärryksen löytymisessä. (Lundan & Suoninen 2006, 453–462.)

Eklundin ja Heinosen (2011, 222) mukaan on tärkeää, että aikuisen ja lapsen välillä on positiivinen ja lämmin vuorovaikutussuhde. Myönteisen vuorovaikutussuhteen kautta lapsi kokee itsensä arvokkaaksi ja tämä edesauttaa häntä toimimaan odotusten mukaisesti. Eklund ja Heinonen toteavat, että lapsen kannustaminen ja myönteinen palaute ovat vahvimpia keinoja, joilla lapsen käyttäytymistä voi ohjata toivottuun suuntaan. (Mts. 222.) Lundánin ja Suonisen mukaan pienetkin sävy- ja sanavallinnat kasvattajan ja lapsen välillä osoittautuvat vuorovaikutustilanteissa merkittäviksi. Onnistuneelle kahdenkeskiselle tilanteelle on tyypillistä, että kasvattaja on varmaotteinen, ei epäröi tilanteessa, ei provosoidu sekä on lämminhenkinen. (Lundan & Suoninen 2006, 453–462.)

Käytöshäiriöt

Lapsille on tyypillistä, että käyttäytymisen haasteet näkyvät aggressiivisuutena, uhmakkuutena ja erilaisina kiukkukohtauksina. Nämä korostuvat usein noin kolmen vuoden ikäisenä. Pettymykset ja oma osaaminen herättävät lapsissa usein voimakkaita tunteita, kuten esimerkiksi suuttumista kaveria kohtaan häviötilanteessa tai kun lapsi kokee voimakasta häpeän tunnetta. Joillekin lapsille vihan ja pettymyksen tunteiden hallinta on hankalampaa kuin toisille. Juuri näiden tunteiden käsittelyyn lapsi tarvitsee aikaa ja mahdollisuuden harjoitella erilaisia tunnetiloja aikuisen avustuksella. Joskus tällaiset piirteet liittyvät lapsen luonteenpiirteisiin ja usein näin käyttäytyvää lasta kuvataan hankalaksi ja haastavaksi. Jos lapsen uhmakas käytös jatkuu kehityksessä runsaana ja tuesta huolimatta pitkän aikaa, aiheuttaa se myöhemmällä iällä käytöshäiriöitä ja tarkkaavaisuushäiriöitä. (Aro 2011, 106–110.)

Aron (2011, 110) mukaan käytöshäiriön piirteille ominaista on, että lapsi kiusaa toisia, tappelee usein, tuhoaa omaisuutta tahallisesti, valehtelee ja saa toistuvia kiukku-kohtauksia eikä tottele. Varsinaisesta käytöshäiriöstä voidaan puhua, kun käytös on jatkunut pitkään (yli puoli vuotta) ja on selvästi poikkeavaa iänmukaisista sosiaalisista odotuksista. (Mts. 110.)

Suvisaari ja Manninen (2009, 2459) määrittelevät käytöshäiriön lapsuus- tai nuoruusiässä alkavaksi pitkäkestoiseksi ja toistuvaksi epäsosiaalisesti käyttäytymistavaksi, joka rikkoo muiden ikäkauteen kuuluvia sosiaalisia normeja. Käytöshäiriöitä esiintyy heidän mukaansa 3–5%:lla pojista lapsuusiässä ja nuoruusiässä 6–8%:lla. Pojilla käytöshäiriöt ovat 2–4 kertaa yleisimpiä kuin tytöillä. Kun Suomessa puhutaan käytöshäiriö-diagnoosista, heidän mukaansa on kyse laajasta käsitteestä. Se voi liittyä epäsosiaaliseen tai sosiaaliseen käytöshäiriöön, tarkkaavaisuushäiriöön tai esimerkiksi käytös- tai tunnehäiriöihin. (Mts. 2459.)

Rautamiehen ja Biskopin (2012, 239) tutkimuksesta ilmeni, että useat vanhemmat kuvasivat haastavasti käyttäytyvää lasta vilkkaaksi ja energiseksi. Jotkut olivat kuvanneet myös uhmakkaaksi, vaativaksi ja muun muassa vaikeaksi lapseksi.

Suvisaaren ja Mannisen kuvaamassa Pojasta mieheksi-tutkimuksessa havaittiin, että 8-vuotiaana todetut käytösongelmat, joista on ollut viitteitä jo varhaislapsuuden aikana, aiheuttivat eniten vaikeuksia nuoruusiässä ja aikuisuuden kynnyksellä. Tämä ilmeni tutkimuksen mukaan ujoutena, jännityksenä ja vetäytymisenä sosiaalisista suhteista. (Mts. 2462.)

6.2 Sosioemotionaalisesti haastavat tilanteet, ennakointi ja tunnistaminen

Haastavat tilanteet

Sosioemotionaalisen tuen tarve alkaa usein jo varhaislapsuuden aikana, ennen kouluikää. Sosioemotionaalisen tuen tarve ilmenee monesti ei-toivottuna käyttäytymisenä, ylivilkkautena, vuorovaikutuksen ongelmina sekä vertaissuhteissa että aikuisen kanssa ja itsesäätelyn pulmina. Itsesäätelyn pulmat näkyvät yleensä ohjeiden noudattamatta jättämisenä. (Rautamies & Biskop 2012, 233; Viitala 2014, 18.) Viitalan mukaan kasvattajan on usein vaikea vetää raja siihen, milloin lapsen

käytös muuttuu haasteelliseksi, milloin lapsi on ujo ja milloin liian vetäytyvä. Edellä kuvatut tyylit kertoa lapsesta kuulostaa varsin ikävältä ja negatiiviselta. Usein ongelmat kuvataan vielä lapsen ongelmina, eikä pohdita sitä, miksi ongelmat syntyvät tai ovat syntyneet. (Viitala 2014, 18.)

Lehtinen, Turja ja Laakso (2011, 236) kertovat artikkelissaan, että lapsilla, joilla on todettu olevan havaittavissa haastavaa käyttäytymistä, aiheutuu usein haasteita toisten lasten kanssa. Heidän mukaan nämä haasteet näkyvät usein muun muassa keskittymiskyvyssä. Lapsen on vaikea keskittyä pitkäjänteiseen toimintaan sekä ymmärtää ja noudattaa leikin sääntöjä. Useat lapset tarvitsevat apua ja tukea muun muassa neuvottelutilanteissa, vuorottelemisessa ja jakamisessa sekä tunnetilojen ymmärtämisessä. Näin ollen aikuisen apua, tukea ja läsnäoloa tarvitaan erityisesti haastavasti käyttäytyvien lasten kanssa, jotta he pääsevät paremmin mukaan leikkeihin ja saavat onnistumisen kokemuksia päivän aikana. (Mts. 236–238.) On tärkeää, että toiminta suunnitellaan ja toteutetaan niin, että kokonaisuus on huomioitu esimerkiksi aikuisten riittävällä määrällä hoitopäivän aikana (Eklund & Heinonen 2011, 216–217.)

Lundán ja Suoninen ovat tarkastelleet tutkimuksessaan erilaisia vuorovaikutustilanteita lapsen ja kasvattajan välillä sekä lapsen vuorovaikutustaitoja ryhmätilanteissa. Niin ryhmä- kuin kahdenkeskisissä tilanteissa he ovat huomanneet olevan paljon samantyyllisiä piirteitä. Molempiin tilanteisiin sisältyy lapsen leimaamisen välttäminen, lapsilähtöisyys ja rajojen asettaminen. Lundánin ja Suonisen mukaan lapsen kuunteleminen, lapsen tarpeista tietoiseksi tuleminen ja toisen hyväksyminen ovat haastavampia ryhmätilanteessa kuin kahdenkeskisessä tilanteessa. Vertailutilanteessa kahdenkeskiset tilanteet olivat onnistuneet selvästi ryhmätilannetta paremmin. (Lundán & Suoninen 2006, 453–462.)

Haasteiden tunnistaminen

Kasvattajilla ja lapsilla on useita vuorovaikutustilanteita päivän aikana. Nämä tilanteet määrittelevät usein sen, millaisia tulkintoja kasvattajat tekevät lapsesta ja hänen käytöksestään. Rautamies & Biskop (2012, 233–244) ovat tutkineet lastentarhanopettajien lapsikäsitteitä ja vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä. Lastentarhanopettajien haastattelut käsittelivät kaikki lapsia, joista tutkijat löysivät viisi lapsityyppiä; peruslapsi, unelmalapsi, suorittava lapsi, kaltoin kohdeltu lapsi sekä

haastava lapsi. Tutkimuksen mukaan peruslapsia oli suurin osa ja kerronnassa kaikki muut tyypit suhteutettiin aina peruslapseen. Tutkimuksessa ilmeni, että peruslapsi sopeutui päivähoidon järjestykseen, kommunikoi taitavasti ja selviytyy ikätason mukaisesti arjen askareista, kuten syömisestä, pukeutumisesta ja ulkoilutilanteista. (Mts. 233–244.)

Rautamiehen & Biskopin tutkimuksessa ilmeni, että peruslapsesta selkeästi poikkeava oli haastavasti käyttäytyvä lapsityyppi, joka haastaa sosiaalisen ympäristön käyttäytymisellään sekä ihmissuhteillaan. Usein näitä lapsia kuvailtiin älykkäiksi ja luoviksi lapsiksi. Tutkimuksessa ilmi tulleiden lastentarhanopettajien kertomuksissa nämä haastavasti käyttäytyvät lapset käyttävät älykkyyttään ja luovuuttaan ikävällä tavalla toisia kohtaan, esimerkiksi ärsyttämällä, nimittelemällä ja olemalla sanallisesti nokkelia aiheuttaen näin mielipahaa toisille, mikä taas aiheuttaa konflikteja muiden lasten kanssa. Tutkimustuloksissa korostettiin, että nämä haastavasti käyttäytyvät lapset eivät ole välttämättä niin sanottuja erityislapsia, joilla on joku diagnoosi. (Rautamies & Biskop 2012, 233, 236–239.)

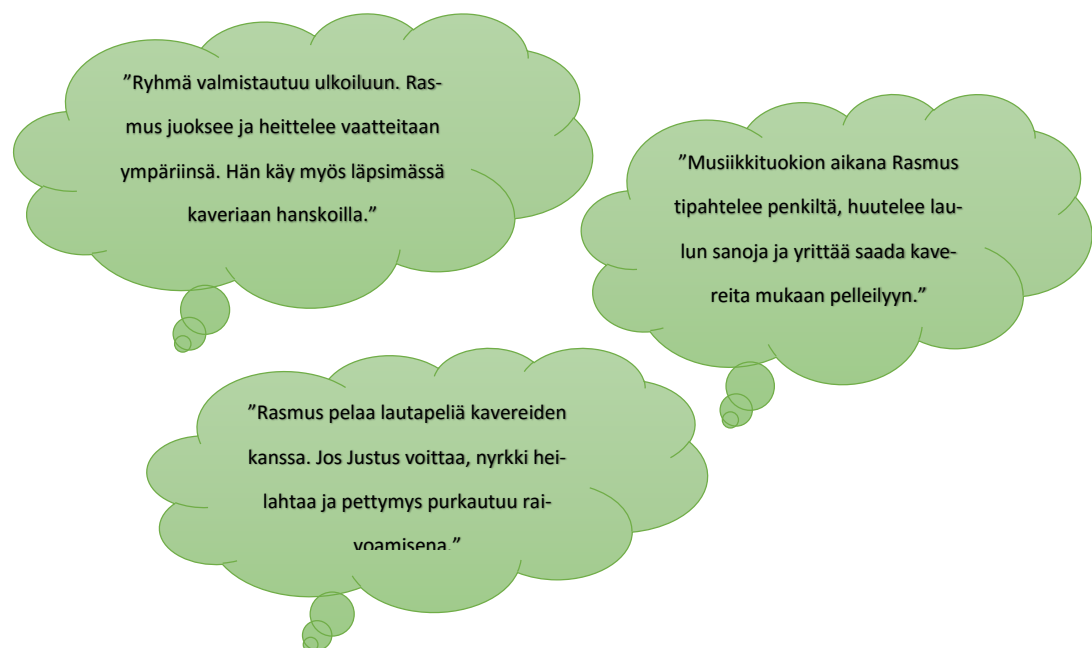
Viitalan tekemän tutkimuksen mukaan lapsen haasteellisen käyttäytymisen syynä pidetään usein perheen ongelmia tai lapsen ominaisuuksia. Perheeseen liitetyt syyt olivat vanhempien omia ongelmia tai erilaisia haasteita kasvatuksessa. Kasvattajien näkökulmasta sosioemotionaalista tukea tarvitsevien lasten perheiden ongelmat olivat samoja kuin muillakin perheillä, esimerkiksi perheessä on havaittavissa väsymystä, avioeroa tai yksinhuoltajuutta. (Viitala 2014, 17–22.)

Ennakoiminen

Eklund ja Heinonen (2011, 218) toteavat, että lapset, joilla on pulmia sosiaalisessa kehityksessä, tarvitsevat selkeän kokonaisuuden ympärilleen. He korostavat päivähoitossa toiminnan suunnittelun merkitystä, ennakointia tulevasta. Toiminnan huolellinen suunnittelu etukäteen vähentää mahdollisia haastavia tilanteita. Huolellinen suunnittelu auttaa myös kasvattajia toimimaan, niin kuin on aiemmin sovittu. Eklundin ja Heinosen mukaan on tärkeää suunnitella toimintaa monipuolisesti aloittaen ryhmän ja lapsen tavoitteista. Kuukausi-, viikko-, päivä- ja toimintatuokiosuunnitelmien on hyvä olla koko henkilöstön tiedossa. On tärkeää, että toiminta ja tavoitteet suunnitellaan niin, että ne koskevat kaikkia ryhmän lapsia erityistarpeet huomioiden.

Tämä on yksi merkityksellisimmistä keinoista ennakoida tilanteita päivähoitossa, ja tukea haastavasti käyttäytyvän lapsen toimintaa. (Mts. 218–222.)

Linnoven ja Kivijärven (2011, 149) mukaan päivähoitossa haastavasti käyttäytyvä lapsi ajautuu päivän aikana useasti toistuviin törmäystilanteisiin ympäristön kanssa ja näin ollen vaatii aikuisen puuttumista tilanteeseen. Ongelmat näkyvät arkisissa tilanteissa esimerkiksi siten, että lapsen on vaikea noudattaa annettuja ohjeita ja sääntöjä. (Mts. 149.) Alla olevat esimerkit ovat laadittu kuvaamaan lapsen haastavaa käytöstä (ks. kuvio 7). Nämä esimerkit kuvaavat lapsen haastavaa käytöstä, erityisesti yli-
vilkkautta, impulsiivisuutta ja aggressiivisuutta.

Kuvio 7. Esimerkkejä lapsen haastavasta käyttäytymisestä päivähoitossa. (Linnove & Kivijärvi 2011, 149–150.)

Nämä esimerkkien kaltaiset käytöstavat, jotka toistuvat usein voivat herättää Linnoven ja Kivijärven (2011, 150) mukaan kasvattajissa ärtymystä ja keinottomuuden tunteita. Näin ollen heidän mukaansa on tärkeää, että kasvattajat tuntevat lapsen ja osaavat ennakoida lapsen käyttäytymistä. Heidän pitää tunnistaa myös oma suhtautumisensa asiaan ja sen vaikutus lapsen haastavaan käyttäytymiseen. (Mts. 150.)

Haastavasti käyttäytyvän lapsen kanssa on tärkeää, että kasvattajat kokeilevat erilaisia ohjauskeinoja ja menetelmiä käytännössä eri lasten kanssa sekä erilaisissa tilanteissa. Näin kasvattajille syntyy usein luontevia tapoja toimia ja ohjata lasta. Samanlaiset ohjauskeinot ja menetelmät eivät sovi kaikille, vaan kasvattajan on tärkeää löytää jokaiselle lapselle omin ohjaustapa. (Mts. 162–164.)

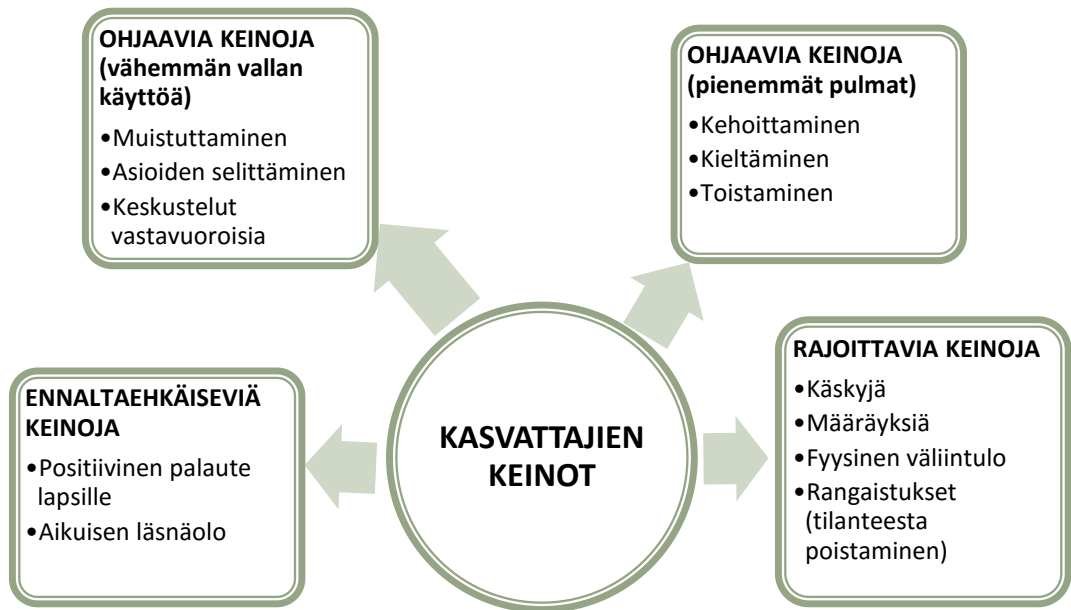
6.3 Sosioemotionaalisesti haastavien tilanteiden tukeminen

Lapsen yksilöllinen tukeminen

Viitalan (2014, 20) mukaan on tärkeää, että lapseen luodaan myönteinen ja turvallinen suhde, lapsen yksilöllisyys ja vahvuudet huomioidaan sekä lasta tuetaan itsenäiseen ongelmanratkaisuun ja aikuisen läsnäolo on lapsen saatavilla ja hän voi kerrata sääntöjä aina tarvittaessa. (Ks. kuvio 8.) Viitalan (2014, 21) mukaan:

Inklusiivisen kasvatuksen (riittävä ja oikeaikainen tuki oppimiselle ja lapsen kehitykselle) tulisi olla laadukasta ja lapsen osallisuuden huomioon ottavaa. Varhaiskasvatuksen nykyinen lapsilähtöisyyttä painottava pedagogiikka on keino mahdollistaa lapsen osallisuuden toteutuminen, jolloin lasten ideoista ja ajatuksista pyritään tekemään näkyviä.

Inklusiivisen kasvatuksen yhdistäminen lasten sosioemotionaalisen tuen tarpeisiin luo lähestymistavan, jolla lapsen hyvinvointi, kehitys ja oppiminen taataan parhaalla mahdollisella tavalla, toteaa Viitala. Sosioemotionaaliseen tukeen voidaan hänen mukaansa liittää myös yhteistyö vanhempien kanssa (Viitala 2014, 20-21).

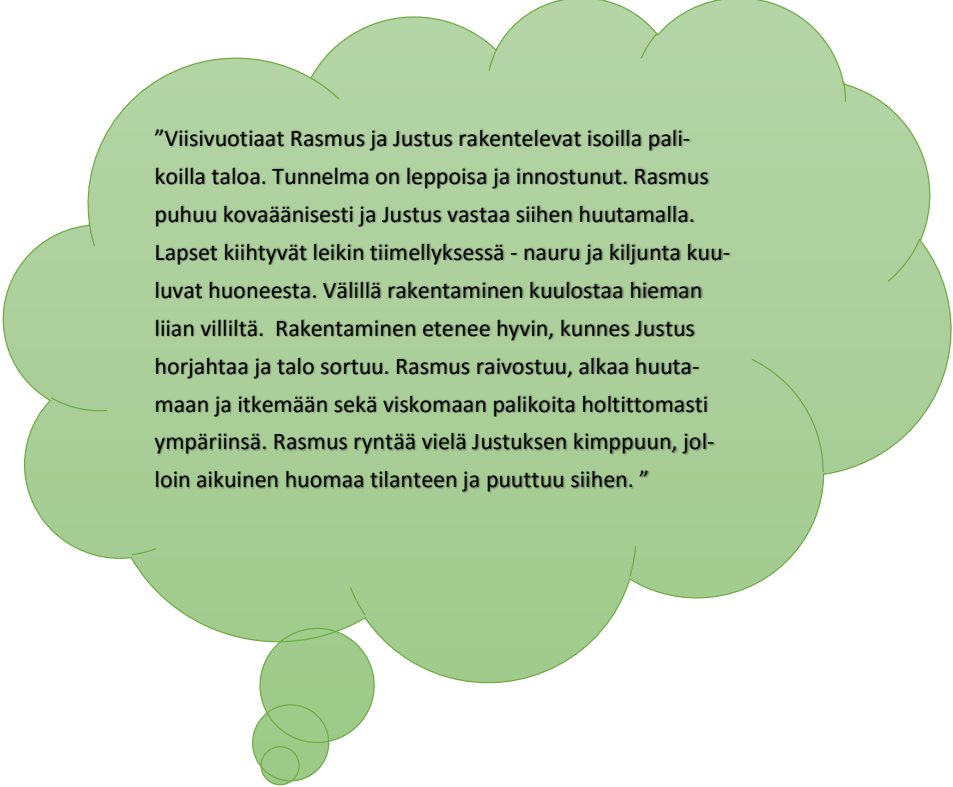

Kuvio 8. Konkreettisia keinoja tukea lasta, jolla on sosioemotionaalisia haasteita (Viitala 2014, 20–21).

Lehtisen ja muiden (2014, 254) kirjoittaman artikkelin mukaan haasteellisesti käyttäytyvää lasta voidaan tukea epäsuorasti tai suorasti. Epäsuoraksi tueksi he määrittelevät puitteiden luomisen. Heidän mukaansa on tärkeää huomioida ryhmän koko, tilat ja välineet, aikataulut sekä leikkirauha. Lehtinen ja muut määrittelevät suoraksi tueksi sen, mihin vaaditaan aikuisen ohjausta. Suora tuki voi olla esimerkiksi leikin käynnistäminen (ideat, ihailu, kannustus, ristiriitojen ratkaiseminen), rinnalla ja yhdessä leikkiminen, leikki-parin tukeminen sekä ongelmaratkaisuissa läsnäoleminen. (Mts. 254.)

Linnoven ja Kivijärven (2011, 160) mukaan taas kaikilla ohjauskeinoilla olisi tarkoitus pyrkiä siihen, että kasvattaja löytää lapsen myönteiset puolet ja näin vuorovaikutus paranee. He korostavat, että monet haastavasti käyttäytyvän lapsen ohjauskeinot sopivat kaikille lapsille, mutta haastavasti käyttäytyvä lapsi tarvitsee konkreettista ja tavallista voimakkaampaa palautetta toiminnastaan. Aikuisen väliintulo lasten keskinäisissä leikki- tai vuorovaikutustilanteissa vaatii aikuiselta tilannetajua (ks. kuvio 9). Kasvattajan tehtävä ei ole heidän mukaansa yksinkertainen. Onnistuakseen se vaatii kasvattajalta hyvää lapsen tuntemusta sekä usein monien eri tapojen

kokeilua. Se mikä sopii toiselle lapselle, ei välttämättä sovi toiselle. Jotta ohjauskeinot toimivat parhaalla mahdollisella tavalla, se vaatii koko henkilöstön sitoutumista samanlaisiin käytäntöihin. (Mts. 160-161.)

”Viisivuotiaat Rasmus ja Justus rakentelevat isoilla palikoilla taloa. Tunnelma on leppoisa ja innostunut. Rasmus puhuu kovaäänisesti ja Justus vastaa siihen huutamalla. Lapset kiihtyvät leikin tiimellyksessä - nauru ja kiljunta kuuluvat huoneesta. Väliillä rakentaminen kuulostaa hieman liian villiltä. Rakentaminen etenee hyvin, kunnes Justus horjahtaa ja talo sortuu. Rasmus raivostuu, alkaa huutamaan ja itkemään sekä viskomaan palikoita holtittomasti ympäriinsä. Rasmus ryntää vielä Justuksen kimppuun, jolloin aikuinen huomaa tilanteen ja puuttuu siihen.”

Kuvio 9. Esimerkki haastavasti käyttäytyvän lapsen leikistä (Lehtinen ym. 2011, 248.)

Yllä olevassa esimerkissä Rasmus nautti vapaasta ja vauhdikkaasta leikistä, mikä on tyypillistä sosioemotionaalista haasteista kärsiville lapsille. Vauhdikas leikki päättyi aggressiivisen käytökseen sekä tunnekuuhuun ja aikuisen väliintuloon. Lehtisen ja muiden artikkelin mukaan haasteellisesti käyttäytyvän lapsen tukemisessa on tärkeää, että kasvattaja saattaa esimerkiksi leikin alkuun ja kannustaa leikin aikana. Aikuisen läsnäolo on usein välttämätöntä, jotta välttyään konflikteilta ennakoimalla tilanteita ja esimerkiksi suunnittelemalla toimintaympäristöä. Lehtisen ja muiden mukaan esimerkkitapauksessa (ks. kuvio 9) olisi leikin kannalta ollut tärkeää, että aikuinen olisi ollut läsnä alusta saakka ohjaamassa ja rauhoittamassa leikin kulkua. Jälkeenpäin, Rasmusen jo rauhoituttua, heidän mukaansa aikuisen on hyvä käydä

läpi koko tapahtumien kulku sekä sanoittaa Rasmuksen tunteet, rauhoittaa tilanne ja ohjata uudelleen leikin alkuun. (Lehtinen ym. 2011, 248–250.)

Takalan ja muiden (2011, 69) tutkimuksesta ilmenee, että varhaiskasvattajat nostivat useasti esille muun muassa lapsen yksilöllisen huomioimisen, lapsen rohkaisevan tukemisen, lasten mielipiteiden huomioimisen sekä kuuntelemisen taidon, kun he kokivat onnistuneen lapsen käytöksen olleen myönteistä. Tutkimuksen mukaan varhaiskasvattajien kiinnitettyä huomioita siihen, että he kuuntelevat lasta ja huomioivat heidän mielipiteitään paremmin, vähentää se lasten sosioemotionaalisia haasteita sekä edistää lapsen myönteistä käyttäytymistä. (Mts. 69–77.)

Yhteistyö vanhempien kanssa

Rautamies ja Biskop (2012, 244) korostavat kasvatusyhteistyön merkitystä haastavasti käyttäytyvän lapsen ja kasvattajan välillä. On tärkeää, että vanhemmat ja kasvattajat pystyvät keskustelemaan kasvatukseen liittyvistä tunteista luottamuksellisesti. Tämä edellyttää kasvattajalta rehellistä, avointa ilmapiiriä, johon on helppo heittäytyä keskustelemaan ja kohtaamaan erilaisia näkemyksiä. Erityisesti haastavasti käyttäytyvän lapsen vanhemmat tarvitsevat myönteistä, vahvistavaa tukea. (Mts. 244.) Eklundilla & Heinosella (2011, 223) on samansuuntaisia ajatuksia. He toteavat, että lapsen vanhemmat ovat usein väsyneitä ja turhautuneita haasteellisissa tilanteissa useiden epäonnistumisien vuoksi. Tämän vuoksi he kaipaavat tukea ja kannustusta siihen, että yhdessä tekeminen on palkitsevaa ja lapselle tärkeää. (Mts. 233.)

Viitalan (2014, 20) kirjoittaman artikkelin mukaan kasvattajien asenne lapsen vanhempia kohtaan on pääosin positiivinen. Viitalan tutkimuksen mukaan kasvattajat kokevat ymmärtävänsä vanhempia ja olevansa heidän puolellaan. Tutkimuksen mukaan yhteistyö vanhempien kanssa ei kuitenkaan aina ole helppoa, perheiden ongelmat olivat vaikea ottaa puheeksi ja kasvattajat kokivat velvollisuudekseen saada vanhemmat noudattamaan heidän antamia ohjeita. (Mts. 20.)

Rautamiehen ja Biskopin (2012, 239) tekemästä tutkimuksesta kävi ilmi, että vanhemmat kokivat, että kasvattajat näkivät haastavasti käyttäytyvän lapsen usein kiusaajana ja häirikkönä. Tutkimustulosten mukaan vanhemmat kertoivat usein kokevansa, kuinka kasvattajat puhuivat lapsesta negatiiviseen sävyyn. Vanhemmat ymmärsivät hyvin, että päivän aikana tapahtuneista tilanteista kasvattajat kertoivat

heille, mutta vanhemmat toivoivat usein, että heille kerrottaisiin myös positiivisia asioita päivästä. Tutkimuksesta ilmeni myös, että vanhemmat kokivat kasvattajien välillä suuria eroja. Lapsen osaamisesta tai haastavuudesta oli henkilöstön välillä eri käsityksiä ja suhde haastavasti käyttäytyvään lapseen vaihteli suuresti henkilöstön välillä. Tämä nähtiin negatiivisena asiana myös päivähoiton henkilöstön keskuudessa. (Mts. 239–241.)

Linnove ja Kivijärvi (2011, 156) korostavat artikkelissaan luottamuksen merkitystä kasvattajan ja vanhempien välillä. Heidän mukaansa kasvatuskumppanuuden rakentamisessa on tärkeää keskinäinen kuuleminen, kunnioittaminen, luottamus ja dialogisuus. Rautamies ja muut (2011, 192) kuvaavat kasvatuskumppanuutta yhdessä ja yhteistyössä tapahtuvaan kasvattamiseen. Linnoven ja Kivijärven (2011, 156) tutkimustuloksista ilmeni, että vanhemmat toivovat päivähoiton henkilöstön kertovan vanhemmille lapsen asioista niin, mitä he ovat havainneet, mutta eivät tulkitsisi sitä, mitä se heidän mielestään tarkoittaa.

Yhteistyö työyhteisössä

Rautamiehen ja Biskopin (2012, 243) mukaan Hirsjärvi & Huttunen (1995) ovat todenneet, että ”Laadukas varhaiskasvatustyö edellyttää ammattilaisilta kasvatustyön taustalla olevien käsityksien reflektointia ja tiedostamista sekä kriittistä analyysia”. Tätä jokaisen kasvattajan on syytä tehdä, jotta hän osaa tulkita haastavaan lapseen liittyviä käsityksiä. Rautamiehen ja Biskopin tutkimustuloksissa korostui lastentarhanopettajien kertomukset, kun haastava käytös hyväksytään työyhteisössä tosiasiana, voidaan kasvatusyhteistyöllä auttaa lasta parhaiten käyttäytymään myönteisemmällä tavalla. Näin ollen lapsikäsityksistä keskusteleminen moniammatillisessa työyhteisössä on pedagogisen suunnittelun kannalta erityisen tärkeää. (Mts. 243–244.)

Eklund ja Heinonen (2011, 229) kirjoittavat artikkelissaan, että päivähoiton henkilöstölle on haastavaa toimia yhdenmukaisesti ja noudattaa sääntöjä. On ymmärrettävää, että ihmiset ovat luonteenpiirteiltään erilaisia, toiset tiukempia, taas toiset sallivampia. Eklundin ja Heinosen mukaan lapset ovat hyvin tietoisia näistä kasvattajien välisistä eroista ja näin ollen pystyvät helposti hyödyntämään niitä omassa toiminnassaan. Esimerkiksi niin, että lapsi hakeutuu aina sen aikuisen luokse, joka auttaa häntä pukeutumaan, kun taas välttelee kontaktia aikuisen kanssa, joka

käskyttää häntä aina pukeutumaan itsenäisesti. Näin ollen Eklund ja Heinonen korostavat henkilöstön yhteistyökyvyn ja ilmapiirin merkitystä. Sovituista, yhteisistä pelisäännöistä tulee pitää kiinni, jotta toiminta on johdonmukaista ja kaikkien lasten kohtelu yhdenvertaista lapsen haasteista huolimatta. (Mts. 229.)

7 Pohdinta

Tulosten tarkastelua

Mitkä ovat tämän integroivan kirjallisuuskatsauksen sosioemotionaalisten taitojen tunnistamiseen ja tukemiseen liittyvät keskeisimmät tulokset?

Takalan ja muiden tutkimuksesta ilmenee, että päiväkotikäisellä lapsella sosioemotionaalisten taitojen kehittäminen on merkittävää lapsen kehityksen ja kokonaisuuden kannalta. Sosioemotionaaliset haasteet näkyvät heidän mukaansa oppimistuloksia heikentävänä häiriökäyttäytymisenä, alisuoriutumisena, heikkona oppimismotivaationa sekä leikkitaitojen haasteellisuutena. (Takala ym. 2011, 68.) Tämä kuvaa sitä, kuinka laaja-alaisesti nämä sosioemotionaaliset haasteet näkyvät lapsen kehityksessä. Takalan ja muiden tekemässä tutkimuksessa kehitettiin päiväkotikäisten lasten sosioemotionaalisia taitoja, kuten kuuntelua, vuorovaikutustaitoja, yhteistyötä parin kanssa, toisen auttamista, vuoron odottamista sekä häviön sietämistä. (Mts. 69.) Joten sosioemotionaalisista haasteista puhuttaessa puhumme mielestäni suhteellisen laajasta käsitteestä.

Artikkeleiden sisällössä korostui usein lapsen kiintymyssuhde ja sen merkitys varhaislapsuuden aikana. Tämän lisäksi artikkeleissa korostui mielestäni vuorovaikutustaitojen opettaminen pienelle lapselle. Vauva ja pieni lapsi oppii ympäristöltään, kuten vanhemmilta vuorovaikutustaitoja ja peilaa niitä omaan käyttäytymiseensä. Tällä on valtaisa merkitys lapsen kasvun ja kehityksen aikana sekä myöhemmin elämässä.

Artikkeleista ilmeni, että lapsella, jolla on haasteita vuorovaikutustaidoissa, tulisi päivähoiton henkilökunnan kiinnittää niihin huomiota jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Välitön puuttuminen tilanteeseen on esimerkiksi se, että päivähoiton henkilökunta omalla toiminnallaan korostaa käyttäytymistä toivottuun suuntaan. Tuloksista oli havaittavissa, että jos varhaislapsuuden aikana ei kiinnitetty huomiota

lapsen sosioemotionaalisiin haasteisiin, niin se näkyi myöhemmin elämän aikana muun muassa ujoutena, jännityksenä sekä sosiaalisten tilanteiden pelkona.

Tulosten tulkinnan kannalta on huomioitavaa se, että tutkimusaineistossa näkökulmat vaihtelivat usein kirjoittajan mukaan. Kaikki artikkelit käsittelivät varhaislapsuutta, mutta osassa artikkeleissa korostui esimerkiksi enemmän kotona vanhempien kanssa opittujen taitojen merkitys kuin toisissa. Artikkeleissa puhuttiin käytöshäiriöistä, ongelmakäyttäytymisestä ja haastavasti käyttäytyvistä lapsista. Mielestäni kaikissa artikkeleissa olisi yhtä hyvin voitu puhua sosioemotionaalisesti haasteellisesta käyttäytymisestä. Vaikka aineistossa esiintyy ristiriitoja ja päällekkäisyyttä, siitä on havaittavissa myös tutkijoiden ja kirjoittajien näkökulmasta samansuuntaisia ajatuksia. Useat kirjoittavat näkivät, että kasvattajien ja vanhempien samansuuntaiset ajatukset lapsen kehityksestä tukivat lapsen kasvua. Tämän lisäksi monessa artikkelissa puhuttiin siitä, kuinka kasvattajan ja vanhemman omaan toimintaan huomiota kiinnittämällä voidaan kehittää myös lapsen toimintaa myönteisempään suuntaan. Artikkeleissa korostui mielestäni neljä pääkohtaa, joita painotettiin lähes jokaisessa artikkelissa:

1. Lapsen ja vanhempien välisen vuorovaikutuksen merkitys varhaislapsuuden aikana
2. Lapsen sosioemotionaalisen käyttäytymisen haasteiden tunnistaminen ja niihin reagointi
3. Varhaiskasvattajien johdonmukainen ja tavoitteellinen toiminta
4. Lasten yhdenvertainen ja tasa-arvoinen kasvatusympäristö

Artikkelit poikkeavat toisistaan siten, että jotkut artikkelit keskittyvät syvällisemmin aiheeseen kuin toiset. Toiset artikkelit keskittyvät laajasta näkökulmasta sosioemotionaalisiin haasteisiin, kun taas toiset artikkelit keskittyivät yksityiskohtaisemmin esimerkiksi tunteisiin tai lapsen vuorovaikutustaitoihin. Mielestäni jokaisessa artikkelissa viitattiin kuitenkin aina sosioemotionaaliseen käyttäytymiseen ja sen haasteisiin alle kouluikäisillä lapsilla.

Artikkeleista saadun tiedon mukaan on haastavaa sanoa, mikä on oikea ja mikä väärä toimintatapa haasteita kohdattaessa, koska haasteet voivat olla usein moninaisia ja jokainen lapsi on oma yksilönsä. Kasvattajana on tärkeää kehittää itseään jatkuvasti

ja kokeilla rohkeasti erilaisia, esimerkiksi artikkeleissa ilmenneitä toimintatapoja ja menetelmiä. Toiselle lapselle toimii jokin toinen toimintatapa paremmin kuin toiselle, ja nämä hyvät toimintatavat löytyvät vain kokeilemalla.

Tutkimuksen toteuttamisen arviointi

Opinnäytetyö toteutettiin kirjallisuuskatsauksena. Opinnäytetyön menetelmä, integroiva kirjallisuuskatsaus oli minulle entuudestaan vieras. Aiheeseen liittyen yleistä kirjallisuutta on saatavilla paljon, mutta konkreettisia tutkimustuloksia sosioemotionaalisiin haasteisiin liittyen vähemmän. Opinnäytetyön etenemisen kannalta haasteellisena koin, että sen toteutus jakautui pitkälle aikavälille. Tämän lisäksi kirjallisuuskatsaus-menetelmän vieraus aiheutti omat haasteensa. Opinnäytetyön aluksi käytin aikaa menetelmään perehtymiseen ja esimerkiksi erilaisiin koehakuihin eri tietokannoista.

Salmisen (2011, 31) mukaan valikoitujen artikkelien rajaaminen on tutkimuksen kannalta hyvin olennaista. Kirjallisuuskatsaukseen valittujen artikkelien läpikäyminen oli mielestäni haastavaa, koska artikkeleita löytyi paljon ja ne liittyivät vain osittain rajattuun aiheeseen. Oli haastavaa löytää kotimaisia artikkeleita, jotka olisivat liittyneet kokonaisuudessaan valittuun aihealueeseen. Artikkelit olivat sisällöltään usein sellaisia, että niissä käsiteltiin vain joitakin osa-alueita, mitkä liittyvät lapsen sosioemotionaalisiin haasteisiin, esimerkiksi ”Kuinka tunteet vaikuttavat lapsen käyttäytymiseen”. Toisaalta, artikkeleissa oli paljon myös sellaista tietoa, joka rajattiin pois, jotta opinnäytetyössä pysytään määritellyssä aihealueessa.

Olin aikaisemmin määritellyt artikkelien hyväksymiskriteeriksi, että artikkelit ovat ilmaiseksi saatavilla. Tämä aiheutti omat haasteensa. Vaikka julkaisu olisi ollut saatavilla Suomessa, se ei ollut sähköisessä muodossa tai julkaisuja ei välttämättä ollut saatavilla Keski-Suomen alueella. Näiden lisäksi artikkelivalinnassa huomioitavaa on, että samasta aiheesta löytyi useampi saman tekijän kirjoitus. Artikkelit olivat vain eri julkaisuissa eri nimillä hieman eri näkökulmista kirjoitettu. Koin tarpeettomana ottaa tällaisia artikkeleita mukaan katsaukseen.

Salmisen (2011, 35) mukaan lehdet ovat vain yksi valinta kirjallisuuskatsauksen lähdemateriaaliksi. Yleisesti kirjallisuuskatsauksessa käytetään alan johtavia kansainvälisiä lehtiä, koska Salmisen mukaan niissä on paljon käyttömahdollisuuksia. Tieteelliset

lehdet ovatkin vain yksi mahdollinen kirjallinen aineisto katsauksille. Tutkimusmateriaaliksi on mahdollista hankkia yhtä hyvin muun muassa tutkimuskirjallisuutta, selvityksiä ja raportteja. (Mts. 31.) Tässä kirjallisuuskatsauksessa on käytetty niin lehtiarikkeleita kuin kirjallisia artikkelilähteitä.

Tätä kirjallisuuskatsausta arvioidessa on mielestäni tärkeää huomioida myös käytännön toteutus. Kirjallisuuskatsausta varten aineistoa haettiin aluksi ainoastaan sähköisistä tietokannoista niin kuin oli suunniteltu. Koska artikkelien saatavuus oli tämän hakumenetelmän avulla mielestäni heikko, suoritettiin tämän jälkeen alkusuunnitelmasta poiketen manuaalinen haku alan kasvatustieteiden lehdistä. Tämän jälkeen materiaalia seulottiin julkaisuaikojen, otsikoinnin, tiivistelmän ja sisällön mukaan, minkä jälkeen löydettiin artikkeleita vastaamaan tutkimuskysymyksiin.

Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Kanasen (2015, 342–343) mukaan opinnäytetyön tulosten pitää olla luotettavia ja oikeita. On tärkeää, että luotettavuutta arvioidaan koko opinnäytetyöprosessin ajan. Luotettavuuden arviointiin vaikuttavat tulosten oikeellisuus sekä tutkimuksen reliabiliteetti, millä tarkoitetaan sitä, että toistettaessa tutkimus saadaan samat tulokset. (Mts. 343). Lähdemateriaalia on usein syytä tarkastella kriittisesti. Tässä kirjallisuuskatsauksessa on kuitenkin voitu luottaa lähteisiin, koska ne ovat valikoitu niin, että ne ovat alan johtavista kasvatustieteiden lehdistä tai kirjoista. Kirjallisuuskatsausta tehdessä ilmeni, että samasta asiasta puhutaan useasti eri käsitteiden avulla. Tämän vuoksi käsitteiden määrittely on tärkeää. Käsitteiden määrittelyyn perehdyin kirjoittaessa teoreettista viitekehystä.

Kun artikkelit valikoitiin ja analysoitiin, niiden sisältöön täytyi paneutua kunnolla. Tämä vaatii huolellisuutta, jotta rajatussa aiheessa pysyttiin ja tutkimuksessa tarkasteltiin koko prosessin ajan oikeita asioita. Tämän kirjallisuuskatsauksen luotettavuutta arvioitaessa täytyy huomioida, että artikkelit on valikoitu kirjallisuuskatsauksen tutkijan omien valintakriteerien mukaan, jotka on etukäteen perustellusti määritetty. Samoista tietokannoista käyttämälläni hakusanoilla hakutulokset ovat toistettavissa.

Tämä kirjallisuuskatsaus sisältää alalla julkaistuissa kotimaisissa lehdissä sekä kirjallisuudessa ilmestyneitä artikkeleita rajattuun aiheeseen liittyen. Tutkimuksessa ei huomioitu kansainvälisiä artikkeleita, joten näkemykset haasteista ja niiden eri tutkimuodoista painottuvat vain kotimaisiin näkemyksiin. Tällä tehdyllä rajauksella oli selkeä merkitys lopputuloksen kannalta. Näin kirjallisuuskatsauksesta tuli luotettava ja helposti kotimaiseen päivähoitoon yhdistettävä. Luotettavuutta arvioitaessa on huomioitava, että artikkelit ovat suhteellisen uusia. Artikkelit on valikoitu niin, että ne on julkaistu viimeisen kymmenen vuoden sisällä. Useimmat artikkeleista on kuitenkin julkaistu viime vuosina, joten tieto on tämänhetkistä.

Lopuksi

Lopuksi voidaan todeta, että kirjallisuuskatsauksen tekijällä on pääosin vastuu tutkitavan aineiston materiaalista, ja näin ollen mielestäni sen tulos on myös riippuvaisista. Kuten Salminen (2011, 36) toteaa, myös muiden lehtien ja artikkelien lukeminen kirjallisuuskatsausta tehdessä on tarpeellista ja hyödyllistä, koska näin tutkimusmateriaaliin saa tarkemman otannan. Kirjallisuuskatsaukseen valikoidut artikkelit vastaavat parhaiten käyttötarkoitusta, kun niiden teoreettinen näkökulma ja käsitteet ovat samansuuntaisia ja vertailukelpoisia (mts. 36).

Kirjallisuuskatsaus on helppo ymmärtää Salmisen (2011, 39) ”tutkimuksen tutkimuksena”. Tämä on mielestäni hyvä havaita, koska tietoa tulee kokoa ajan lisää ja sitä päivitetään. Näin ollen tutkimusten kokoaminen ja tiedon päivittäminen on kirjallisuuskatsauksen avulla helppoa ja näin kuulija saa viimeisimmät tulokset käyttöönsä. Tätä opinnäytetyötä voivat mielestäni hyödyntää kaikki pienten lasten parissa työskentelevät.

Tutkimustuloksista nousi esiin hyvin yksinkertaisia tuen muotoja, jotka ovat varmasti tuttuja varhaiskasvattajille. Jotkut tukitoimet ja toimintamallit saattavat kuulostaa ammattilaisten näkökulmasta itsestään selviltä ja periaatteessa yksinkertaisilta, mutta usein näiden toimintatapojen terävöittäminen haastavasti käyttäytyvän lapsen kanssa herättää pohtimaan, miksi emme aina toimisi näin. Toivon, että tämän työn pohjalta on mahdollista saada mahdollisimman paljon käytännön työkaluja ja ideoita arkeen, jotta lasten varhaiskasvatus olisi mahdollisimman jouhevaa ja tasapuolisista.

Lähteet

- Alijoki, E. 1998. Pesästä pienikin ponnistaa. Lasten varhaisten vuorovaikutustaitojen tukeminen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Aro, T., Eronen, T., Erkkilä, K., Siiskonen T. & Adenius-Jokivuori, M. 2014. Epäilyn herääminen. Teoksessa Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Toim. T. Siiskonen & T. Aro & T. Ahonen & R. Ketonen. 4. uud. p. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Aro, T. & Laakso, M-L. 2011. Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Cacciatore, R. 2008. Kiukkukirja. Aggressiokasvattajan käsikirja – vauvasta kouluikään. Helsinki: Väestöliitto.
- Eklund, K. & Heinonen, J. 2011. Lapsen itsesäätelyn tukeminen arjessa, 216–235. Julkaisussa Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Flinkman, M. & Salanterä, S. 2007. Integroitu katsaus – eri metodeilla tehdyn tutkimuksen yhdistäminen katsauksessa. Teoksessa Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen. Toim. K. Johansson, A. Axelin, M. Stolt & R. Ääri. Turun yliopisto. Hoitotieteen laitoksen julkaisuja.
- Hannonen, R. & Wahlman-Neuvonen, K. 2015. Vuorovaikutuksella on väliä – lapsen kognitiivisen kehityksen näkökulmia. Julkaisussa Pikkulapsesta koululaiseksi. Helsinki: Therapiea-säätiö.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. 13. osin uud. p. Helsinki: Tammi.
- Kananen, J. 2015. Opinnäytetyön kirjoittajan opas. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 202.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2012. Pienen lapsen sosiaalisuus. Helsinki: WSOY.
- Kemppinen, P. 2000. Lasten ja nuorten tunne-elämän häiriöt. Vantaa: Kannustusvalmennus.
- Kullberg-Piilola, T. & Piilola, A. 2000. Tunnemuksuu. Tunnetaitoja perheille ja kasvattajille. Helsinki: Kirjapaja.
- Koivunen, P-L. 2009. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kouvo, A. & Silvén, M. 2010. Vuorovaikutus, varhainen kiintymyssuhde ja psyykinen hyvinvointi. Teoksessa Varhaiset ihmissuhteet. Toim. M. Silvén. Helsinki: Minerva Kustannus.
- L 8.5.2015/580. Varhaiskasvatuslaki. Viitattu 2.12.2015. Valtion säädöstietopankki Finlex. <http://www.finlex.fi/fi/>, ajantasainen lainsäädäntö.

- Lehtinen, E., Turja, L. & Laakso, M-L. 2011. Leikin mahdollisuudet ja haasteet lapsilla, joilla on itsesäätelyn vaikeuksia, 236–262. Julkaisussa Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Linnove, T. & Kivijärvi, T. 2011. Osaamisen kasvattaminen – Ongelmista onnistumisiin KasKas-ryhmässä, 148–167. Julkaisussa Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Linnove, T. & Kivijärvi, T. 2011. Osaamisen kasvattaminen – ongelmista onnistumisiin KasKas-ryhmässä. Teoksessa Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Toim. T. Aro & M-L. Pölkki. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Lundán, A. & Suoninen, E. 2006. Haasteellisen lapsen kohtaaminen. Kasvatus 37, 5, 453–462.
- O'Regan, F. 2012. Haastava käytös. Käytännön neuvoja ja menetelmiä, miten ymmärtää ja käsitellä haastavasti käyttäytyvää lasta. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Peltonen, A. 2000. Tunnemuksuu. Tunnetaitoja perheille ja kasvattajille. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihlaja, P. & Viitala, R. 2004. Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: WSOY.
- Pihlaja, P. 2004. Sosiaalis-emotionaaliset vaikeudet lapsuudessa. Teoksessa Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Toim. P. Pihlaja & R. Viitala. Helsinki: WSOY.
- Poikkeus, A-M., Aro, T. & Adenius-Jokivuori, M. 2014. Sosiaaliset taidot. Teoksessa Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Toim. T. Siiskonen & T. Aro & T. Ahonen & R. Ketonen. 4. uud. p. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Pölkki, P. 2001. Lasten erityistarpeiden tunnistaminen päivähoitossa. Teoksessa Lasten erityistarpeiden kohtaaminen päivähoitossa. Toim. J. Hämäläinen & P. Pölkki & R. Vornanen. Kuopio: Kuopion yliopistollinen opetussosiaalikeskus.
- Rautamies, E. & Biskop, K. 2012. Haastava lapsi lastentarhanopettajien ja vanhempien kertomuksissa. Oppiminen ajassa – kasvatus tulevaisuuteen. Joensuun vuoden 2011 kasvatustieteen päivien parhaat esitelmät artikkeleina. Kasvatusalan tutkimuksia. 233–246. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Rautamies, E., Laakso, M-L. & Poikonen, P-L. 2011. Haastavasti käyttäytyvä lapsi – kodin ja päivähoiton ja kasvatusyhteistyö koetuksella, 192–215. Julkaisussa Taaperosta taitavaksi toimijaksi. Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.
- Salminen, A. 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Viitattu 9.12.2015. http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf
- Sinkkonen, J. 2008. Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun. Helsinki: WSOY.
- Sinkkonen, H-M. & Suhonen, E. 2006. Lapsen kiintymyssuhde ja perheen vuorovaikutus päivähoitoon siirtymisen taustalla. Teoksessa Erityispedagogiikka ja varhaislapsuus. Toim. E. Kontu & E. Suhonen. 2. p. Helsinki: Palmenia.

- Suvisaari, A. & Manninen, M. 2009. Käytöshäiriön ennusteeseen vaikutetaan parhaiten puuttamalla ongelmiin varhain. *Suomen lääkirilehti* 64, 27–32.
- Takala, K., Oikarinen, A., Kokkonen, M. & Liukkonen, J. 2011. Päiväkotilasten sosio-emotionaalisia taitoja liikuntatuokioilla edistävät tekijät varhaiskasvattajien kokema. *Kasvatus* 42, 1, 69–80.
- Toukola, T., Karukivi, M. & Saarijärvi, S. 2015. Tunneilmaisun kehittymisen ongelmat – temperamentin vai ympäristön sanelemaa? *Duodecim* 131, 1988–1994.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Varhaiskasvatuslaki. L 19.1.1973/36. Finlex. Ajantasainen lainsäädäntö. Viitattu 9.12.2015. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Oppaita 56. 2. p. Helsinki: Stakes.
- Viitala, R. 2014. Jotenkin häiriöks – Etnografinen tutkimus sosioemotionaalista erityistä tukea saavista lapsista päiväkotiryhmässä. *ERiKa – Erityispedagoginen tutkimus- ja menetelmätieto* 3–22.
- Vilén, M., Vihunen, R., Vartiainen, J., Sivén, T., Neuvonen, S. & Kurvinen, A. 2011. Lapsuus, erityinen elämänvaihe. 1.-4. p. Helsinki: WSOYpro.
- Wright, N. & Oliver, G. 1998. Lapsen tunteet. Tampere: Kirjatoimi.